

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเพื่อกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมือง กรุงเทพมหานคร จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการศึกษาและทำความเข้าใจต่อแนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สำหรับเป็นแนวทางในการศึกษาและการวิเคราะห์ เพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมือง กรุงเทพมหานคร ได้อย่างถูกต้องและควบคู่ไปกับการพัฒนาที่เหมาะสมต่อไป โดยแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องที่ได้ทำการศึกษา สามารถแบ่งออกเป็น 5 ส่วนหลักๆ ดังนี้

- 1) แนวความคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเมือง
- 2) แนวความคิดและหลักการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนา
- 3) หลักการและวิธีการประเมินคุณค่าสิ่งแวดล้อมเมือง
- 4) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรณีศึกษา
- 5) สรุปกรอบความคิด

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเมือง

2.1.1 สิ่งแวดล้อม¹

องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ให้คำจำกัดความของสิ่งแวดล้อม คือ สิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่เป็นธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางสังคมของมนุษย์ด้วย

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้ให้คำนิยามของสิ่งแวดล้อมว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์ทำขึ้นและได้แบ่งประเภทของสิ่งแวดล้อมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (Natural Environment)

(ก) Biotic Environment คือ สิ่งแวดล้อมในกลุ่มของสิ่งมีชีวิต

เช่น พืช สัตว์ จุลชีวันต่าง ๆ เป็นต้น

---

¹ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม , มนุษย์และสิ่งแวดล้อม จาก: <http://wbc.msu.ac.th>,

(ข) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) คือ สิ่งแวดล้อมในกลุ่มของสิ่งไม่มีชีวิต เช่น ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุต่าง ๆ เป็นต้น

2. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-made Environment)

(ก) สิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุ (Matter Environment) ได้แก่ วัตถุต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อการใช้สอยอำนวยความสะดวก เช่น อาคาร บ้านเรือน เสื้อผ้า เป็นต้น

(ข) สิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) หรือ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นตัวกำหนดให้คนในสังคมปฏิบัติตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้ให้คำนิยามของสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) หรือ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment) ว่าเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นตัวกำหนดให้คนในสังคมปฏิบัติตาม ได้แก่ ศิลปกรรม วัฒนธรรม วิถีประเพณีและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและความภูมิใจของคนในชุมชนและท้องถิ่นและช่วยให้คนรุ่นหลังใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นสมบัติล้ำค่าที่ทุกคนในชาติควรช่วยกันอนุรักษ์

2.1.2 สิ่งแวดล้อมเมือง

สรรพพร นนทภักดิ์ แบ่งองค์ประกอบของเมืองเพื่อการวิเคราะห์ ดังนี้²

1. องค์ประกอบทางกายภาพ เป็นปัจจัยที่รองรับกิจกรรม ในการดำรงชีวิตของพลเมือง เช่น ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะอาคารบ้านเรือน การใช้ที่ดิน ที่โล่ง สวนสาธารณะ ถนนหนทาง เส้นทางการคมนาคม สภาพแวดล้อมและการตั้งถิ่นฐาน ฯลฯ

2. องค์ประกอบทางด้านกิจกรรม องค์ประกอบที่ช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วยความปลอดภัย เช่น ประชากร ลักษณะการประกอบอาชีพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ระบบกฎหมาย การปกครอง ฯลฯ

ทวีเดช ทองอ่อน³ ได้กล่าวไว้ในการศึกษาสภาพแวดล้อมของเมืองและชุมชนของถึง องค์ประกอบของชุมชนที่มีส่วนประกอบทำให้เมืองดูแล้วสวยงามมีชีวิตชีวา มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเป็นที่น่าประทับใจแก่ผู้พบเห็น ซึ่งจะมีองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

² สุรัสวดี นิปรียาย, "แนวทางการอนุรักษ์เมืองเก่านครศรีธรรมราช," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 7.

³ ทวีเดช ทองอ่อน, "การศึกษาคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรีเพื่อการอนุรักษ์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 30.

1. ธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งที่เป็นธรรมชาติที่ยังคงปรากฏอยู่ในเมือง เช่น แม่น้ำ ลำคลอง บึง ภูเขา ฯลฯ ซึ่งสิ่งต่างๆ ที่ปรากฏอยู่นั้นนับว่าเป็นทรัพยากรอันมีค่ายิ่งในด้านประโยชน์ใช้สอยและเป็นทัศนียภาพที่งดงามของเมือง

2. อาคารและส่วนประกอบอาคาร ได้แก่ สถาปัตยกรรมต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อประโยชน์ใช้สอยในด้านต่างๆ เช่น บ้านอาคาร ตึกแถว อนุสาวรีย์ รวมทั้งส่วนประกอบอาคาร เช่น ป้าย กันสาด ทางเข้าอาคาร โคมไฟ เป็นต้น

3. ที่เว้นว่างต่างๆ ได้แก่ บริเวณที่โล่งว่างภายในเมือง ซึ่งเป็นที่ที่ผู้คนใช้ประกอบกิจกรรมร่วมกัน เช่น สวนสาธารณะ สนามเด็กเล่น ลานอเนกประสงค์ ของเมือง ลานเชื่อมระหว่างอาคาร ลานจอดรถ ฯลฯ

4. โครงข่ายคมนาคม ได้แก่ ถนน ทางเดินเท้า ทางจักรยาน ทางรถไฟ รวมทั้งแม่น้ำลำคลองที่ใช้ในการสัญจร นับเป็นส่วนประกอบของเมืองที่เชื่อมโยงส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน เกิดการเข้าถึงซึ่งกันและกันโดยอาศัยเส้นทางสัญจรเหล่านี้

5. มนุษย์และการประกอบกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ ชาวเมืองที่อาศัยอยู่ในเมืองประกอบการเคลื่อนไหว ทำกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นส่วนประกอบให้เมืองมีการเคลื่อนไหวมีชีวิตชีวา บางกิจกรรมทำให้ผู้คนที่มาเยือนเมืองนั้นๆ เกิดความสนใจที่จะเข้าไปสัมผัสและเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ ด้วย ซึ่งกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ หมายถึงเทศกาลงานพิธีต่างๆ ของชาวเมือง เช่น งานสงกรานต์ที่เชียงใหม่ เป็นต้น ตลอดจนการพบปะพูดคุย การทำมาหากิน การดำรงชีวิตทั่วไปของชาวเมือง

2.1.3 สิ่งแวดล้อมเมืองที่ควรแก่การอนุรักษ์

สิ่งแวดล้อมที่เป็นองค์ประกอบของเมือง ล้วนต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และมีอิทธิพลในด้านต่างๆ ของชุมชนหรือเมืองนั้นและพื้นที่บริเวณใกล้เคียง รวมทั้งแสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนและเมืองด้วย งานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของเมืองที่ควรแก่การอนุรักษ์ในพื้นที่ศึกษา ซึ่งถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการวางแผนเพื่อการอนุรักษ์เมืองหรือชุมชน เพื่อเป็นการกำหนดเป้าหมายและขอบเขตของสิ่งที่พึงอนุรักษ์ของเมืองหรือชุมชนเอาไว้ จากแนวความคิดของ Roy Worskett⁴ ดังนี้

1. ลักษณะเฉพาะของเมืองหรือชุมชน โดยเนื้อแท้ของการอนุรักษ์นั้น สิ่งสำคัญอันดับแรกที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ก็คือ ลักษณะเฉพาะของเมือง (Character of Town) ซึ่งในที่นี้

⁴ Roy Worskett, *The Character of Town: An Approach to conservation* (London: The Architectural Press, 1969), pp.9-41 and Nahoum Cohen, *Urban Conservation* (Cambridge, Ma: The MIT Press, 1998), pp.57-59

หมายถึงเอกลักษณ์เฉพาะ (Identity) ของเมืองอันเกิดจากภาพรวม (Image) ที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบลักษณะทางกายภาพ ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในเมืองการใช้พื้นที่ในการทำกิจกรรมต่างๆ ของเมือง การแบ่งที่ดินเป็นส่วนต่างๆ ด้วยถนน หรือลานโล่ง รูปแบบทางเรขาคณิตของกลุ่มอาคารที่อยู่ร่วมกัน ลักษณะความสูงของอาคาร รวมทั้งความสูงในด้านภูมิประเทศ ซึ่งขนาดของชุมชนและจำนวนประชากร ถือเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งของเอกลักษณ์ชุมชนเมืองด้วย นอกจากนี้ยังรวมถึงรูปแบบเฉพาะของเมืองหรือลักษณะทางผังเมือง โครงข่ายถนน รวมทั้งบรรยากาศแบบใดแบบหนึ่งของชุมชน ลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมของเมือง โดยในการพิจารณาเอกลักษณ์ของเมือง จะอาศัยองค์ประกอบหลายๆ อย่างมาประกอบกันที่ทำให้เมืองนั้นมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากเมืองอื่นๆ⁵

2.สถาปัตยกรรม เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ง่ายและสร้างความประทับใจเป็นอันดับแรกก่อนที่จะให้ความสนใจพื้นที่โดยรอบ ซึ่งได้แก่ อาคาร หรือสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ นับตั้งแต่อนุสาวรีย์ สะพาน ปราสาท พระราชวัง โบสถ์ วิหาร วัด หรือ ศาสนสถานอื่นๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้หากปล่อยให้สภาพแวดล้อมที่ไม่ดี จะทำให้สถาปัตยกรรมมองดูด้อยค่าไปได้⁶ ซึ่งงานทางด้านสถาปัตยกรรมถือว่าเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อเอกลักษณ์ของเมือง โดยอาจจะใช้เป็นตัวแทนของเมืองหรือชุมชนทั้งหมดได้ รวมทั้งสามารถใช้เป็นตัวแทนของงานสถาปัตยกรรมในยุคสมัยต่างๆ ที่สามารถบอกเล่าถึงเหตุการณ์และความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม วัฒนธรรม ประเพณี ของชุมชนได้โดยในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมให้เกิดคุณค่าในระดับเมืองนั้นจะต้องพิจารณาองค์ประกอบเมืองและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม⁷ ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศรอบๆ ตัวศิลปกรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องและมีความสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม และถือว่ามีค่าสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเป็นสิ่งที่ส่งเสริมและรักษาคุณค่าตลอดจนคุณภาพของศิลปกรรมให้ดำรงอยู่และมีความหมายยิ่งขึ้น ในทางกลับกันหากสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมถูกทำลายหรือเสื่อมโทรมลงไป ย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพและคุณค่าของศิลปกรรมต้องด้อยลงจนหมดความหมายในที่สุด

สิทธิพร ภิรมย์รัตน์⁸ ได้กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ควรแก่การอนุรักษ์ ไว้ในงานวิจัยการอนุรักษ์ชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ไว้ดังนี้

⁵ Alan Dobby, *Conservation and planning* (London: Hutchinson, 1978), pp.32-33.

⁶ Ibid, pp.32-33.

⁷ สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, *การพัฒนามาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 5(กรุงเทพมหานคร: บริษัทคุ้มครองมรดกไทย, 2541), หน้า 10.

⁸ สิทธิพร ภิรมย์รัตน์, "การอนุรักษ์ชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม: แนวคิดหลักการและเหตุผล", (วารสารหน้าจั่ว ,ฉบับที่ 20,2546-2547),หน้า 40-50

1. บริเวณธรรมชาติ (Natural Areas) บริเวณธรรมชาติที่ควรอนุรักษ์ คือ พื้นที่บริเวณที่เป็นสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา ป่าไม้ ทะเล ชายหาด หรือแม่น้ำลำคลองที่สวยงาม หรือมีคุณค่าทางด้านนิเวศวัฒนธรรม โบราณคดีและประวัติศาสตร์

2. เมืองเล็กหรือหมู่บ้าน (Town and Villages) เมืองเล็กหรือหมู่บ้าน แสดงให้เห็นการผสมผสานในทุกๆ ด้านของวิถีชีวิตได้ชัดเจน บ้าน ที่ทำงาน วัด โรงเรียน ร้านค้า ไร่นา สวน อาคารสาธารณะ ฯลฯ ล้วนเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของชุมชนที่ทำให้เกิดความน่าสนใจ

3. เส้นขอบฟ้าและช่องมองทิวทัศน์ (Skylines and View Corridors) เส้นขอบฟ้าเป็นสัญลักษณ์อันหนึ่งของเมือง อาจอนุรักษ์โดยการจำกัดความสูงของอาคารช่องมองทิวทัศน์ช่วยให้ผู้คนมองเห็นอาคาร อนุสาวรีย์ หรือสิ่งก่อสร้าง บริเวณหรือสถานที่สำคัญของเมือง รวมไปถึงความสวยงามตามธรรมชาติ เช่น ทิวเขา แม่น้ำ หรือทะเล ที่ตั้งอยู่ไกลออกไป

4. ย่านและชุมชนย่อย (Districts and Neighborhoods) ในเมืองทุกเมือง มักจะมีย่านที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์หรือมีความสวยงามทางด้านสถาปัตยกรรมของกลุ่มอาคารหรือภูมิทัศน์ของชุมชน ชุมชนย่อยเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนบางกลุ่มที่มีเชื้อชาติ ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่น่าสนใจและแตกต่างไปจากบริเวณอื่นๆ

5. ภูมิทัศน์ถนน (Streetscapes) ถนนเป็นโครงสร้างและองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของชุมชน และชุมชนมักจะมีถนนสายสำคัญที่แสดงเอกลักษณ์ด้วยส่วนประกอบของภูมิทัศน์ถนน เช่น ต้นไม้ อาคารสองข้าง อุปกรณ์ประกอบถนน ฯลฯ

6. รูปด้านหน้าอาคาร (Facade) รูปด้านหน้าอาคารเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของภูมิทัศน์ ถนน ลานโล่ง หรือที่ว่างของชุมชน (Urban space/plaza)

7. อาคาร(Building) อาคารมักจะได้รับความคิดเห็นที่จะอนุรักษ์เป็นอันดับแรก เนื่องจากมีคุณสมบัติตามเกณฑ์หลายข้อ ปัจจุบันมักจะรวมบริเวณที่ตั้งและบริเวณข้างเคียงให้เป็นส่วนประกอบเพิ่มเข้ามาอีก

8. วัตถุและชิ้นส่วน (Objects and Fragments) นอกเหนือจากอาคารแล้วยังมีสิ่งก่อสร้างและชิ้นส่วนของอาคาร สิ่งก่อสร้างที่ยังคงเหลืออยู่ไม่ถูกทำลายมีความสำคัญสมควรได้รับการอนุรักษ์เช่นกัน

9. มรดกทางวัฒนธรรม(Cultural Heritage) อาจปรากฏในรูปร่างที่ชัดเจน เช่น อาคาร สิ่งก่อสร้าง สถานที่ หรือที่เป็นนามธรรม เช่น ประเพณี พิธีกรรม วิถีชีวิต ฯลฯ

10. สภาพโดยรอบของมรดกสิ่งก่อสร้างแหล่งหรือพื้นที่ (Setting) สภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิดและแผ่ขยายออกไป ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งเป็นส่วนสนับสนุนความสำคัญและลักษณะเฉพาะของมรดกนั้นๆ นอกเหนือจากแง่มุมด้านกายภาพและทัศนียภาพสภาพโดยรอบ หมายถึงถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันละกันกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ กิจกรรมทางสังคมหรือทาง

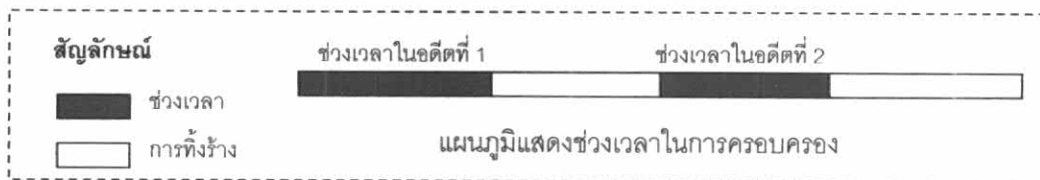
จิตวิญญาณและในอดีตและปัจจุบัน ขนบธรรมเนียม ความรู้ทางประเพณี การใช้สอยหรือกิจกรรม และรูปแบบทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมด้านอื่นๆ ที่สร้างสรรค์และก่อรูปของที่ว่าง รวมทั้งบริบท ปัจจุบันและพลวัตทางวัฒนธรรม สังคมและเศรษฐกิจ สำหรับ Setting ในระบบการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของไทยหมายถึง สภาพแวดล้อมทางกายภาพ (physical environment) ของมรดกทางวัฒนธรรม Setting⁹ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมรดกทางวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และลักษณะของการดำรงอยู่ของมรดกทางวัฒนธรรม

2.1.4 แนวความคิดเกี่ยวกับเมืองประวัติศาสตร์และชุมชนเมืองเก่า

ก. ลักษณะของเมืองและย่านประวัติศาสตร์

ลักษณะของเมืองประวัติศาสตร์¹⁰ นั้น มีช่วงอายุ (Life Span) อยู่ช่วงใดช่วงหนึ่งหรือหลายช่วงเวลาในอดีต หรือตั้งแต่ช่วงเวลาในอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เมืองเหล่านั้นมีหลายลักษณะ แตกต่างกันตามขนาด เนื้อหาทางวัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐาน และการใช้ประโยชน์ของเมืองนั้น การแบ่งตามช่วงอายุของเมือง สามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

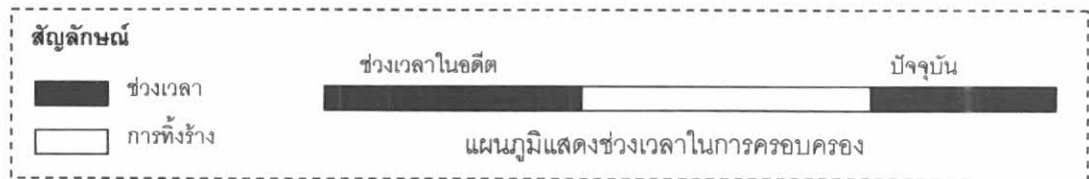
1.เมืองร้าง (Abandoned / Dead Ancient / Historic city) เป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งหรือหลายช่วง ก่อนที่จะถูกทิ้งร้างไปจนถึงปัจจุบัน อาจเนื่องจากภัย สงคราม หรือภัยพิบัติอื่นๆ เมืองลักษณะนี้สามารถคงอยู่ต่อไปได้เรื่อยๆ ยกเว้นแต่วัสดุและโครงสร้างโบราณสถานที่อาจเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา แต่เนื่องจากไม่มีการใช้งานอื่นเข้าแทรกแซง เมืองลักษณะนี้จึงไม่เสี่ยงอันตรายมากนัก และต้องการเพียงแผนงานเพื่อการอนุรักษ์ การนำเสนอและการบำรุงรักษา

⁹ กัญบัตรชาน , “การอนุรักษ์สภาพโดยรอบ ของมรดกสิ่งก่อสร้าง แหล่ง และพื้นที่”, เอกสารในโครงการสัมมนาวิชาการประจำปี 2548 เรื่องสองทศวรรษชอโคโมสไทย:การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมเส้นทางสู่กฎบัตรประเทศไทย,2548 ถอดความจาก “setting” in Cultural Heritage Conservation in Thailand,15” General Assembly and Scientific Symposium of ICOMOS : Monuments and Sites in their Setting-Conserving Cultural Heritage in Changing Townscapes and Landscapes . (Xi’an,China,October 17-21),2005

¹⁰ ธาดา สุทธิธรรม, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี, (กรุงเทพฯ: บริษัท นีรัญพัฒน์ จำกัด, 2533), หน้า 142-150, อ้างถึงใน จันทิรา เกื้อดวง, “การอนุรักษ์ชุมชนเมืองเก่าพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 53

2. เมืองโบราณที่ถูกทิ้งร้างและนำกลับมาใช้ใหม่ในปัจจุบัน เนื่องจากพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันถูกจำกัดขึ้น จึงมีการกลับไปตั้งถิ่นฐานที่เดิม และการไปตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้ มักจะไปทำลายหลักฐานของเมืองโบราณเดิมโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เป็นปรากฏการณ์ของการขยายตัวของประชากรโดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา โดยจะเห็นได้จากการบุกรุกเมือง และทำลายโบราณสถานซึ่งเป็นองค์ประกอบและเนื้อหาของเมืองเพื่อการสร้างอาคารใหม่ๆ ประกอบกับความจำเป็นในการเพิ่มปริมาณของระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ซึ่งหากไม่คำนึงถึงแผนผังเมืองโบราณจะมีผลทำให้ สัดส่วน ขนาด รูปแบบการใช้สอย และบรรยากาศของเมืองเปลี่ยนแปลงไปจาก อดีตอย่างสิ้นเชิง ฉะนั้นสิ่งสำคัญของมาตรการการอนุรักษ์ คือ การพิจารณาปรับใช้ให้เข้ากับกิจกรรมใหม่ๆของเมือง อย่างรอบคอบ โดยการท่องเที่ยวอาจมีผลในการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและจูงใจให้มีการอนุรักษ์ แต่อาจจะส่งผลในทางบวกและลบในเวลาเดียวกัน ซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐบาลและประชาชนที่ต้องดำเนินการเพื่อความอยู่รอดของเมือง

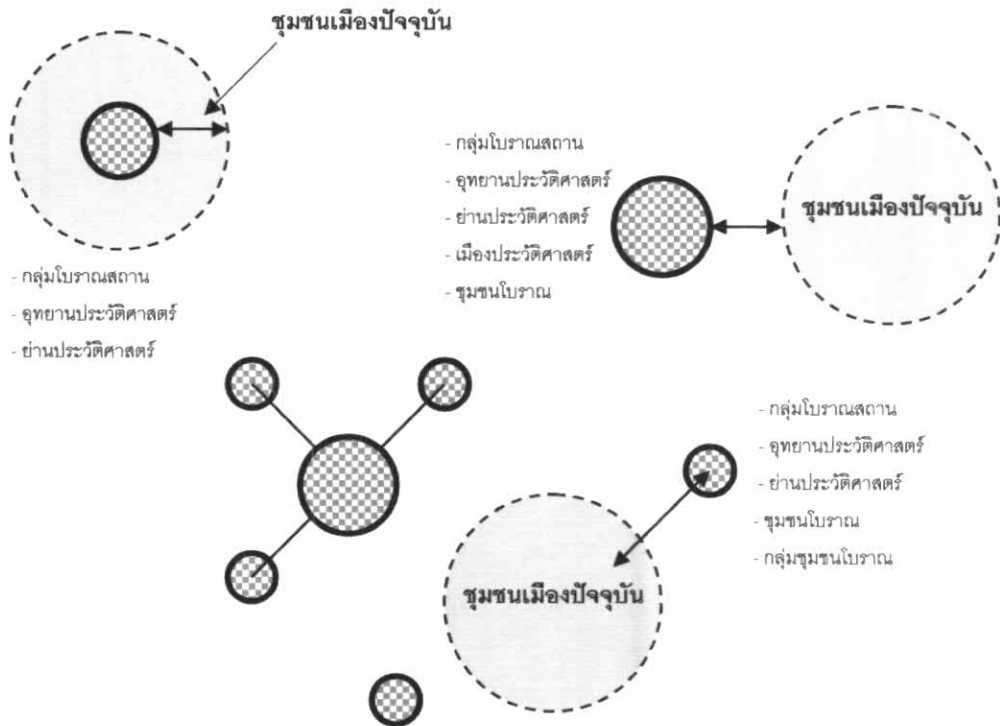
3. เมืองที่มีการพัฒนาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (Living Ancient / Historic City) เป็นเมืองโบราณหรือเมืองประวัติศาสตร์ที่มีการใช้งานสืบเนื่องจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน แสดงถึงความรุ่งเรือง ความตกต่ำ การฟื้นฟู และชีวิตของเมือง ซึ่งพัฒนาการมาตามกาลเวลา มักจะผจญกับการเสื่อมโทรม หรือถูกทำลายเนื้อเมืองในหลายลักษณะ อาทิ การขาดการจัดการทางเศรษฐกิจที่เหมาะสม หรือระบบเศรษฐกิจที่คล่องจนเกินไป การปรับใช้ประโยชน์ใหม่ๆ หรือการเพิ่มปริมาณของสาธารณูปการและสาธารณูปโภค ล้วนส่งผลให้รูปแบบ ลักษณะ และบรรยากาศของเมืองเปลี่ยนแปลงไป

4. เมืองที่ถูกร้างร้างไปในช่วงระยะเวลาหนึ่งและถูกนำกลับมาใช้ใหม่ในยุคประวัติศาสตร์ถึงปัจจุบัน เมืองลักษณะนี้มีหลักฐานของช่วงพัฒนาของเมือง ในยุคโบราณแล้วหยุดไป ต่อมามีการกลับเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ในยุคประวัติศาสตร์และทำให้เมืองมีพัฒนาการจากยุคประวัติศาสตร์มาถึงยุคปัจจุบัน การกลับเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่อาจจะโดยชนกลุ่มใหม่ หรืออารยธรรมใหม่

ส่วนย่านประวัติศาสตร์ หมายถึง พื้นที่เมืองหรือชนบทที่กำหนดขอบเขตทางภูมิศาสตร์ได้ ซึ่งเป็นแหล่งสำคัญที่รวมเชื่อมโยงหรือแสดงความต่อเนื่องของที่ตั้ง โครงสร้าง หรือวัตถุที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในแง่ประวัติศาสตร์ หรือสุนทรียภาพ อันเกิดจากการวางแผนหรือพัฒนาทางกายภาพ¹¹

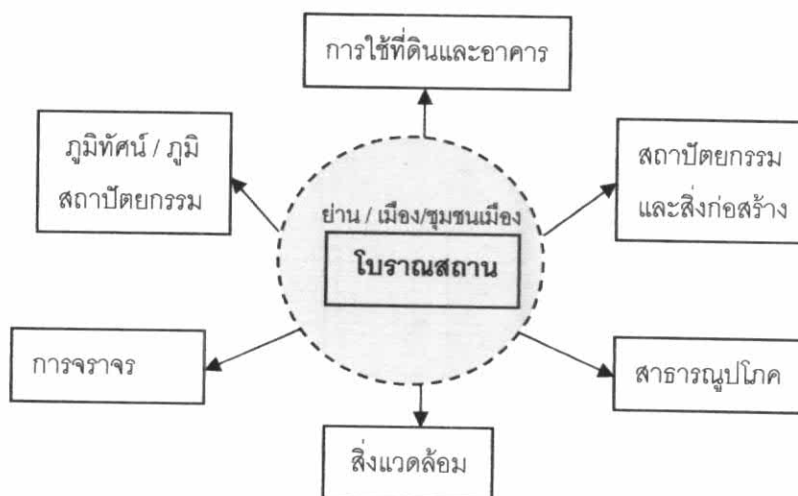

ภาพที่ 2.1 แสดงประเภทของย่าน และเมืองประวัติศาสตร์¹²

¹¹ US. National register for Historic place.

¹² วรรณศิลป์ พีระพันธุ์, ประกอบการสอนวิชาการอนุรักษ์ชุมชน, 2547, อ้างถึงใน จันทิรา เกื้อดวง, "การอนุรักษ์ชุมชนเมืองเก่าพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 5

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงการพิจารณาระบบการจัดการเมือง และชุมชนเมืองเก่า

กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ (Washington Charter 1987)¹³ มีใจความสำคัญดังนี้

1. ทุกชุมชนเมืองเก่า ไม่ว่าจะชุมชนนั้นจะค่อยๆพัฒนาตามกาลเวลาหรือจงใจที่จะสร้างขึ้นใหม่ ล้วนเป็นการแสดงให้เห็นถึงสังคมที่แตกต่างกันไปตามประวัติศาสตร์ของชุมชนนั้น

2. กฎบัตร¹⁴ นี้จะเกี่ยวพันถึงย่านประวัติศาสตร์ต่อพื้นที่ในเมือง ทั้งเมืองเก่าและเมืองใหม่ เมืองเล็กและเมืองใหญ่ และย่านประวัติศาสตร์ใจกลางเมือง หรือเพียงส่วนหนึ่งของเมืองที่รวมกับพื้นที่แวดล้อมโดยธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งให้คุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนหรือเมืองด้วย

¹³ เอกสารของโบราณคดีหมายเลข 1 (2532), อ้างถึงใน ณวรรณ์ สายเชื้อ, "แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่นกรณีศึกษาเมืองสงขลา," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 58.

¹⁴ กฎบัตร (Charter) หมายถึง ข้อความที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรที่กล่าวถึงหน้าที่หลัก (Main functions) และหลักการ (Principles) หน่วยของงานหรือองค์กร เช่น กฎบัตรสหประชาชาติ ในหลายกรณีจะเทียบได้กับรัฐธรรมนูญ (Constitution) ซึ่งหมายถึงกฎหมายที่จัดระเบียบองค์กร นอกจากกฎบัตรแล้ว ในเรื่องของการอนุรักษ์ระดับนานาชาติ มีเครื่องมือ (Instruments) ที่ใช้เป็นแนวทางหลายระดับหลายรูปแบบ เช่น n. Convention หรือ อนุสัญญา ซึ่งหมายถึงข้อตกลงระหว่างประเทศภาคีสมาชิก มีความเข้มงวดน้อยกว่า สนธิสัญญา (Treaty) เช่น อนุสัญญามรดกโลก (World Heritage Conservation) ข. Declaration หรือ ปฏิญญา คือประกาศที่เป็นทางการ เช่น ปฏิญญาอัมสเตอร์ดัม (The Declaration of Amsterdam) ค. Resolution อาจแปลได้ว่า ข้อตกลง หมายถึงข้อตกลงที่ได้มาจากการออกเสียงของคณะกรรมการในการประชุมเฉพาะเรื่อง เช่น ข้อตกลงในการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ขนาดเล็ก (Resolutions on the Conservation of Smaller Historic Towns) ง. Protocol อาจแปลได้ว่า ข้อตกลงเบื้องต้น หมายถึง ข้อตกลงครั้งแรกที่มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ข้อตกลงเบื้องต้นฮอยอัน (The Hoi An Protocol) นอกจากนั้นยังมีเครื่องมือประกอบอื่นๆ อีก เช่น Document หรือ เอกสาร เช่น เอกสารนาราว่าด้วยความแท้ (Nara Document on Authenticity) และ Recommendation หรือ ข้อเสนอแนะไนโรบี (The Nairobi Recommendation)

ข. ความสำคัญของพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่มีต่อชุมชนเมืองเก่า

Feilden¹⁵ กล่าวถึงความสำคัญของพื้นที่ประวัติศาสตร์ว่า เป็นศูนย์กลางเมืองเก่าที่ได้รับการรักษาไว้อย่างดี เป็นข้อได้เปรียบสำหรับประชาชน คือ ทำให้ประชาชนมีความคุ้นเคยและมีกิจกรรมที่หลากหลาย เมื่อเทียบกับเมืองที่เพิ่งได้รับการวางแผนเมืองเก่ามีความสะดวกสบายสำหรับการอยู่อาศัยมีบริการสาธารณะในขนาดที่เหมาะสม รวมทั้งการจับจ่ายและการเดินทาง การเมือง มักมีศูนย์กลางอยู่รอบอาคารสำคัญ เช่น โบสถ์วิหาร สุเหร่า หรือลานเมือง (Town Hall) และเมืองคี่ประกอบของตลาด (Market Square) ทางเดินเท้า ตรอกซอย คลองและสะพาน พื้นที่เมืองเหล่านี้ สร้างความน่าสนใจประชาชนที่รับรู้ประวัติศาสตร์ของพื้นที่จะรู้สึกถึงคุณค่าในการมีส่วนร่วมในประวัติศาสตร์และความมีเอกลักษณ์ ซึ่งเมืองประวัติศาสตร์เป็นระบบที่มีหลายหน้าที่ มีกิจกรรมที่อยู่อาศัย สังคม การเมืองและเศรษฐกิจ ดังนั้นพื้นที่ประวัติศาสตร์ควรได้รับการจัดการอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์อาคารและกิจกรรมทางสังคม เพื่อเป็นการส่งเสริมทางเศรษฐกิจ แต่ในปัจจุบันเมืองประวัติศาสตร์มักถูกคุกคามเสมอ โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งสาเหตุของการเสื่อมโทรม ได้แก่

1. การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรและแนวโน้มการอพยพจากพื้นที่ชนบทไปสู่ศูนย์กลางเมือง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการทำลายศูนย์กลางประวัติศาสตร์พระราชวังกลายเป็นย่านการค้าและที่อยู่อาศัยที่เบียดเสียดและไม่มีมาตรฐาน
2. การเพิ่มการใช้รถยนต์ ในพื้นที่ที่ไม่เคยใช้ยานพาหนะ สร้างมลภาวะและความสิ้นละเทือน การจราจรของรถยนต์นำไปสู่การสร้างถนนผ่านศูนย์กลางประวัติศาสตร์
3. การพัฒนาอาคารสูงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาวะอากาศ (Microclimate) นอกจากนี้อาคารสมัยใหม่ที่แทรกตัวเข้ามาขาดรากเหง้าทางวัฒนธรรมและจะทำลายศูนย์กลางประวัติศาสตร์
4. การเปลี่ยนวิธีการและขนาดของอุตสาหกรรมและการค้าส่งผลต่อเศรษฐกิจของพื้นที่ประวัติศาสตร์
5. ผลิตภัณฑ์งานฝีมือมีแนวโน้มเปลี่ยนเป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรม ซึ่งต้องการอาคารที่ใหญ่ขึ้นและทำให้เกิดการจราจรคับคั่งในพื้นที่ประวัติศาสตร์
6. การเริ่มมีกิจกรรมและการบริการสมัยใหม่แทนที่โครงสร้างพื้นฐานดั้งเดิมมากไป
7. การขาดการดูแลรักษาอาคารเก่าและการไม่เข้าใจคุณค่าของกิจกรรมทางวัฒนธรรม

¹⁵

Feilden and Jokilehto (1998), หน้า 78, อ้างถึงใน วิวรรณ สีนานท, "การศึกษาแนวทางการพัฒนาอาคารเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนในพื้นที่ลุ่มคลอง กรณีศึกษา: คลองอ้อมนนท์และคลองบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี", หน้า 11

2.1.5 มรดกวัฒนธรรม (Cultural heritage)

มรดกวัฒนธรรม ถือเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของสิ่งแวดล้อมเมืองเช่นกันที่สามารถพบเห็นและได้สัมผัสที่ปรากฏทั้งในรูปธรรมและนามธรรม เช่น อาคาร สิ่งก่อสร้าง สถานที่ หรือเป็นประเพณี พิธีกรรม วิถีชีวิตของคนในพื้นที่ที่ควรแก่การอนุรักษ์ไว้และการพัฒนาให้เกิดความเหมาะสม

Feilden and Jokileht¹⁶ ได้ให้ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมว่า มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีหลายประเภท มิได้เป็นเพียงโบราณสถาน อาคาร พื้นที่ประวัติศาสตร์และสวนเท่านั้น แต่หมายรวมถึง สิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหมด รวมทั้งระบบนิเวศเป็นเครื่องหมายแสดงกิจกรรมและความสำเร็จของมนุษย์ในอดีต

องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ(UNESCO)¹⁷ ได้กำหนดว่า มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ประกอบด้วยสิ่งสร้างสรรค์ ของคนในอดีตที่เป็นรูปแบบที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) เช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง แต่รวมทั้งนามธรรม (Intangible) เช่น ภาษา ศิลปกรรม จริยธรรม สุนทรียศาสตร์ ตลอดจนอาหารการกิน การแต่งกาย ศาสนา และความเชื่อ ฯลฯ

ในการประชุมสมัยสามัญขององค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)¹⁸ ครั้งที่ 17 เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ.2515 ณ กรุงปารีส ที่ประชุมได้มีมติว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของโลกได้ให้คำจำกัดความในเรื่องของมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) และมรดกทางธรรมชาติ (Natural Heritage) ไว้ดังนี้

1. มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) หมายถึง

(ก)อนุสรณ์ (Monuments) คือ ผลงานทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ส่วนประกอบหรือโครงสร้างทางโบราณคดี ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือ วิทยาศาสตร์

¹⁶ Feilden and Jokilehto (1998), หน้า11, อ้างถึงใน วิวรรณ สีนันท, "การศึกษาแนวทางการพัฒนาอาคารเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนในพื้นที่ลุ่มคลอง กรณีศึกษา:คลองอ้อมนนท์และคลองบางกอกน้อยจังหวัดนนทบุรี,"(วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, 2546),หน้า 8.

¹⁷ องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ, อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

¹⁸ UNESCO, "Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage," (Paris, 2515) อ้างถึงใน นววรรณ สายเชื้อ, "แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 53

(ข)กลุ่มอาคาร (Groups of building) เป็นกลุ่มของอาคารที่แยกกัน หรือ ต่อเนื่องกันโดยลักษณะทางสถาปัตยกรรม ความร่วมลักษณะ หรือที่ตั้งอันเหมาะสม ในภูมิทัศน์(ค)สถานที่ (Sites) คือ ผลงานของมนุษย์ หรือผลงานอันผสมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์เป็นสถานที่ซึ่งไม่มีอาคารอยู่เลย แต่เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ (Historical) สุนทรียภาพ(Aesthetic) ชาติพันธุ์วิทยา(Ethnological) หรือมานุษยวิทยา (Anthropological) ในการจัดมรดกทางวัฒนธรรม ได้จัดประเภทของอนุสรณ์สถานเอาไว้ 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

กลุ่มที่ 1 ซากอารยธรรม (Dead Monuments) คือ สถานภาพของโบราณสถานนั้นมีลักษณะเป็นซากหลักฐานทางอารยธรรมในอดีตมากกว่าจะใช้สอยได้ในปัจจุบัน

กลุ่มที่ 2 อนุสรณ์ที่ยังใช้ประโยชน์ (Living Monuments) คือ อนุสรณ์สถานที่ยังคงประโยชน์ทางการใช้สอยสืบทอดประเพณีทางศิลปะ และมีการตกแต่งเสริมความมั่นคงตามลักษณะของสถาปัตยกรรมนั้นๆ

2.มรดกทางธรรมชาติ (Natural Heritage) หมายถึง ลักษณะทางธรรมชาติ อันประกอบด้วย ภูมิทัศน์ฐานทางกายภาพ-ชีวภาพ มีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์และวิทยาศาสตร์ รวมไปถึงสถานที่ทางธรรมชาติหรือพื้นที่ ซึ่งธรรมชาติได้กำหนดขอบเขตไว้แน่ชัดมีคุณค่าทางด้านวิทยาศาสตร์ (Science) การอนุรักษ์ (Conservation) หรือความงามแห่งธรรมชาติ (Natural Beauty)

นิคม มุสิกคามะ¹⁹ ให้ความหมายครอบคลุมว่า มรดกทางวัฒนธรรมของชนชาติหนึ่ง หมายถึง ผลงานทุกแขนงทั้งหมดอันแสดงออกถึงจิตวิญญาณของชนชาติและแสดงถึงแก่นสารทางค่านิยมที่ทำให้ชีวิตมีความหมายและหมายรวมถึงบรรดาผลงานที่สามารถมองเห็นและสัมผัสได้กับที่ไม่อาจสัมผัสได้ ซึ่งเป็นการแสดงออกทางสร้างสรรค์ของคนในชาตินั้น โดยผ่านทางภาษาทางพิธีกรรมต่างๆ ทางศรัทธาความเชื่อ ตามโบราณสถานทางประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์และอนุสรณ์สถาน ตลอดจนงานด้านวรรณกรรม ผลงานทางศิลปกรรม รวมไปถึงหोजดหมายและหอสุมุดทั้งหลายด้วย

2.2 แนวความคิดและหลักการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนา

¹⁹นิคม มุสิกคามะ, วัฒนธรรม: บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร, บริษัท รุ่งเรืองการพิมพ์, 2545), หน้า

การอนุรักษ์ถือกำเนิดและปฏิบัติมาเป็นเวลายาวนานแล้ว ในประเทศแถบยุโรปเริ่มต้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1931 เป็นครั้งแรกในนามของกฎบัตรเอเธนส์ (Athens Charter)²⁰ โดยมีจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ เริ่มจากการกระตุ้นจิตสำนึกด้วยสารจากอดีต ด้วยโบราณสถานทางประวัติศาสตร์ของบรรพบุรุษที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน กล่าวคือ การอนุรักษ์ซากอารยธรรม (Dead Monument) ซึ่งหมายถึง สิ่งก่อสร้าง อาคาร สถาปัตยกรรม รูปเคารพ โบสถ์ วิหารต่างๆ ซึ่งเคยใช้สอยมาในอดีต และกลายเป็นหลักฐานทางอารยธรรมในอดีตมากกว่าจะใช้สอยในปัจจุบัน อีกประเภทได้แก่ อนุสรณ์สถานที่ยังใช้ประโยชน์ (Living Monument) เช่น อนุสรณ์สถานที่ยังคงใช้สอยสืบทอดมาจนปัจจุบัน เช่น พระราชวัง อุโบสถ โบสถ์ วิหาร ดังนั้นรูปแบบของการอนุรักษ์ในยุคนี้จะเป็นการอนุรักษ์แบบการทำให้คงอยู่ โดยเพียงเพื่อให้คงคุณค่าไว้ โดยไม่มีการคิดจะบูรณะหรือบำรุงรักษา ในช่วงปี ค.ศ. 1964 ได้เกิดกฎบัตรเวนิส (Venice Charter) ขึ้นที่ประเทศอิตาลี ว่าด้วยการรักษารูปแบบทางสถาปัตยกรรม และประวัติศาสตร์ในทางโบราณคดีอย่างเข้มข้น ซึ่งเป็นแนวคิดแรกของการบูรณะโดยยึดถือหลักการนำส่วนประกอบของโบราณสถานที่หล่นกลาดเคลื่อนอยู่มาประกอบชิ้นใหม่ และส่วนประกอบของโบราณสถานที่ขาดหายไปก็มีการทำเลียนแบบขึ้น (Reproduction) จึงเกิดเป็นกระแสของการอนุรักษ์ที่ยึดถือมาจนถึงปัจจุบัน จากลักษณะของการอนุรักษ์ดังกล่าว จึงมีผู้เห็นความสำคัญและกล่าวถึงแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ไว้มากมาย โดยสามารถสรุปแนวคิดดังกล่าว ได้ดังนี้

2.2.1 ความหมายของการอนุรักษ์

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2535²¹ ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ คือ เป็นการรักษาไว้ให้คงเดิม การอนุรักษ์ที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ คือ การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพให้ยาวนานที่สุดและเกิดประโยชน์มากที่สุด รวมถึงการสูญเสียน้อยที่สุดด้วยการอนุรักษ์ที่เกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม คือ การรู้จักรักษาไว้ไม่ให้สูญสิ้นไปหรือให้คงอยู่ในสภาพเดิม

²⁰ วีระพันธุ์ ชินวัตร, "ความหมายของการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรม แนวทางการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวในแถบเอเชียแปซิฟิก," เอกสารแจกประกอบ โครงการอบรมเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในด้านการปรับปรุงฟื้นฟูเมืองในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ จัดโดย กองจัดรูปที่ดินและปรับปรุงฟื้นฟูเมือง สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร 2 กันยายน 2547. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่) อ้างถึงใน ญาดา นาคะสิทธิ์, "การอนุรักษ์ชุมชนชาวไทยวนบ้านยางหลวง จังหวัดเชียงใหม่", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 53.

²¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2535, อ้างถึงใน ณวรรณ สายเชื้อ, "แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่นกรณีศึกษาเมืองสงขลา," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 47.

ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.2528²² ในมาตรา 10 และ 11 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ในข้อ 3 ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ดังนี้

การอนุรักษ์ หมายถึง การดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึง การป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ การบูรณะด้วย

1.การสงวนรักษา หมายถึง การดูแลรักษาไว้ตามสภาพเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันไม่ให้เสียหายต่อไป

2.การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้กลับสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

3.การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซมและการปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะ กลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิมและ สิ่งที่ทำขึ้นใหม่

ยูเนสโก (UNESCO) หรือ องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่ง สหประชาชาติ ให้จุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม คือ การปกป้องรักษาคุณภาพ และคุณค่าของทรัพยากร การปกป้องเนื้อหาหลักฐานทางวัตถุและการประกันกับความมั่นคง สมบูรณ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของทรัพยากร สำหรับอนุชนรุ่นหลังต่อไป

อิโคโมสออสเตรเลีย (Australia ICOMOS) หรือ สภาการโบราณสถานระหว่าง ประเทศออสเตรเลีย "กฎบัตรเบอร์ธา ค.ศ.1999 เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานที่มีคุณค่าทาง วัฒนธรรม" ให้ความหมายของการอนุรักษ์ว่า กระบวนการต่างๆ ที่ดูแลรักษาโบราณสถานนั้นไว้ให้ คงคุณค่าความสำคัญทางวัฒนธรรมต่อไป

กฎบัตรเวนิซ (The Venice Charter 1964) "กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการ อนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง" ให้คำจำกัดความของการอนุรักษ์ ว่า

1.การอนุรักษ์โบราณสถานนั้นจำเป็นจะต้องรับการดูแลรักษาอย่างถาวร เป็นพื้นฐาน

2.การอนุรักษ์โบราณสถานจะดำเนินการระมัดระวัง หากโบราณสถานนั้น สามารถสนองวัตถุประสงค์บางประการที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมด้วยจึงควรสนับสนุนการใช้สอยใน ลักษณะนี้ แต่จะต้องไม่เปลี่ยนแปลงผังบริเวณหรือการตกแต่งของอาคาร ความต้องการ เปลี่ยนแปลง เพื่อการใช้สอยที่เปลี่ยนไปอาจอนุญาตกระทำได้ภายในขอบเขตข้างต้นนี้เท่านั้น

²² พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, "สู่กฎบัตรอิโคโมสไทยเพื่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม," เอกสารในการสัมมนาเรื่อง 2 ทศวรรษอิโคโมสไทย: การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมเส้นทางสู่กฎบัตรประเทศไทย, โครงการสัมมนาวิชาการประจำปี 2548 ระหว่าง วันที่ 25-26 พฤศจิกายน 2548. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

3. การอนุรักษ์โบราณสถาน หมายถึง การสงวนรักษาบริเวณแหล่งที่ตั้งในขอบเขตที่เหมาะสมกับขนาดของโบราณสถานด้วย ที่ได้ก็ตามที่แหล่งที่ตั้งเดิมยังคงสภาพปรากฏอยู่จะต้องเก็บรักษาไว้จะยินยอมให้มีสิ่งปลูกสร้างใหม่มีการรื้อทำลายหรือมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขที่อาจเปลี่ยนความสัมพันธ์ของมวลและสีในแหล่งที่ตั้งโบราณสถานนั้นไม่ได้

4. โบราณสถานไม่สามารถถูกแยกออกจากประวัติศาสตร์ ในส่วนที่โบราณสถานเองเป็นประจักษ์พยานไม่สามารถแยกออกจากแหล่งที่ตั้งที่โบราณสถานนั้นถูกสร้างขึ้น จึงไม่อนุญาตให้มีกาเคลื่อนย้ายโบราณสถาน ไม่ว่าจะเป็นการย้ายทั้งแหล่งหรือเพียงบางส่วน เว้นแต่เมื่อได้พิสูจน์ด้วยเหตุผลที่สำคัญยิ่งในระดับชาติหรือนานาชาติ

ระเบียบการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศจีน (Principles for the Conservation of Heritage Site in China) กล่าวถึงการอนุรักษ์ว่า เป็นแนวทางการปฏิบัติและอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมที่ดีให้เกิดขึ้น รวมถึงมาตรการทุกชนิดที่นำมาใช้ เพื่อรักษาสภาพทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ โบราณสถานนั้นไว้ให้อยู่ในสภาพที่ดี

กฎบัตร Washington Charter 1987 "กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์" ให้คำจำกัดความของการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ ว่าเป็นขั้นตอนที่จำเป็นสำหรับการปกป้อง การอนุรักษ์และการบูรณะของเมืองและพื้นที่ดังกล่าวเทียบเท่ากับการพัฒนาและการปรับปรุงให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตร่วมสมัย

Gerai D. Borke²³ ได้กล่าวไว้โดยการสรุปว่า การอนุรักษ์เมือง หมายถึง การรักษาป้องกัน ปรับปรุง อาคาร กลุ่มอาคารและบริเวณใกล้เคียงที่มีความสำคัญ และมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ สังคมและเทคโนโลยี ลักษณะเฉพาะของตนเอง โดยลักษณะเฉพาะอยู่ในอดีต

บัณฑิต จุลาสัย²⁴ ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ว่า การอนุรักษ์เป็นการเลือกแนววิถีที่เหมาะสมในการดำเนินงานเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural heritage) โดยการคงสภาพหรือเปลี่ยนแปลงตามสภาพที่เป็นอยู่ หรือความจำเป็นในสถานการณ์ปัจจุบัน

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์²⁵ ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ชุมชนไว้สองความหมาย

²³ Burke, G, *Townscape. England* : Pelican Books Ltd., 1976. อ้างถึงใน ณวรรณ สายเชื้อ, "แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 50,

²⁴ บัณฑิต จุลาสัย, *การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนพื้นฐาน*. (กรุงเทพฯ : 2532)

²⁵ ประสงค์ เอี่ยมอนันต์, "การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน : องค์กรและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์," เอกสารในการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง มรดกวัฒนธรรมในเขตเมืองในประเทศไทย เสนอที่ ณ ห้องนครพิงค์ โรงแรมเชียงใหม่พลาซ่า จังหวัดเชียงใหม่ 21-22 มิถุนายน 2542.(เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

ทั้งชุมชนที่เป็นลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบงานสถาปัตยกรรมที่ต้องอนุรักษ์ เพื่อให้งานสถาปัตยกรรมดังกล่าวมีความเด่นสง่าเหมาะสมกับที่เป็นอาคารที่ต้องอนุรักษ์และอีก ลักษณะ หมายถึง กลุ่มหรือบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานตามลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมและ กายภาพของแต่ละพื้นที่ซึ่งอาจจะต้องมีการอนุรักษ์ทั้งบริเวณไว้ให้ครบถ้วนทุกลักษณะ นอกเหนือ จากลักษณะทางกาย

2.2.2 หลักการและเป้าหมายของการอนุรักษ์

Roy Worskett²⁶ ได้กล่าวถึงหลักการและเป้าหมายของการอนุรักษ์ไว้ที่น่าสนใจว่า การอนุรักษ์กับการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินควบคู่กัน เราไม่สามารถที่จะปฏิเสธ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคสมัยต่างๆ ได้ สภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจะเป็นแรงผลักดัน ให้เกิดความต้องการการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพไปด้วย และหากการอนุรักษ์เป็น สิ่งที่มีคุณค่าแล้ว เราจะต้องผสมผสานระหว่างการเปลี่ยนแปลงใหม่กับโครงสร้างเก่าของเมือง เพราะโดยข้อจำกัดทางเศรษฐกิจเราไม่อาจสร้างเมืองใหม่ทั้งเมืองได้ เราจะต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ที่ไม่ทำลายคุณค่าของอาคารเก่า ตลอดจนเอกลักษณ์ของเมืองหรือชุมชนที่เรา ต้องการจะอนุรักษ์ไว้ นอกจากนั้นการอนุรักษ์จะต้องมีความสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมด้วย กล่าวคือ การอนุรักษ์ไม่ใช่การปรับปรุงตัดแปลงอาคารขึ้น เพื่อดึงดูดการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่หาก ประวัติศาสตร์จะมีความหมายต่อโลกปัจจุบันและให้มีความต่อเนื่องกับอดีตแล้ว การอนุรักษ์ต้อง มองถึงการรักษาสภาพแวดล้อมควมมีชีวิตชีวาของเมือง เพื่อเป็นการปลุกอดีตของเมืองให้ตื่น ขึ้นมาอีกครั้ง ซึ่ง Robert McNulty²⁷ เห็นว่า การทำลายความหวงแหนทางวัฒนธรรมโดยความ ก้าวหน้าเป็นความจริงที่เกิดขึ้น การสงวนวัฒนธรรมเป็นงานสำคัญไม่น้อยไปกว่าการพัฒนาและ ความเจริญทางเทคโนโลยี การเปิดวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อการพัฒนากการท่องเที่ยว ก็เท่ากับเป็นการ เริ่มกระบวนการแตกสลายทางวัฒนธรรม

นิจ วิทยธีระนันท์²⁸ ได้เสนอหลักการในการอนุรักษ์ไว้ว่า อนุสรณ์และสถาน คือ อาคารสถานที่และบริเวณที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือเป็นไปโดยธรรมชาติ และคุณค่าในด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ ถือว่าเป็นเกียรติและมรดกของชาติและของโลก

²⁶ Roy Worskett, *The Character of Town: An Approach to conservation*, pp. 42-56.

²⁷ Robert McNulty, "Cultural Tourism: New Opportunities of Wedding Conservation Economic development," in *Conservation and Tourism* (London: Heritage trust, 1985), p.37.

²⁸ นิจ วิทยธีระนันท์, "กฎหมายสิ่งแวดล้อม," เอกสารการสอนวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม (กรุงเทพมหานคร: สาขาวิชา นิติศาสตร์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2534), หน้า 309.

การอนุรักษ์แผนใหม่จะไม่อนุรักษ์อย่างที่เรียกว่า “รักษาไว้ในตู้กระจก” แต่ต้องให้อาคาร สถานที่ บริเวณเช่นว่านั้น ผสมผสานกลมกลืนไปกับชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในสังคมปัจจุบันซึ่ง นักอนุรักษ์ถือเป็นผู้ที่มีหน้าที่ในการฟื้นอดีตให้กลับมารับใช้และเป็นประโยชน์แก่ชีวิตในสังคม ปัจจุบัน

2.2.3 การกำหนดขอบเขตการอนุรักษ์ (Edge of Preservation Action)

การกำหนดขอบเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ต้องให้เกิดความแน่ชัดเพื่อประโยชน์ในการบริหารพื้นที่ในการควบคุม การอนุรักษ์ การนำกลับมาใช้ประโยชน์ และการบำรุงรักษา ที่ตั้งของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์หรือองค์ประกอบของพื้นที่ที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด แต่การกำหนดว่าพื้นที่นั้นจะครอบคลุมเพียงใดต้องอาศัยการตัดสินใจ จากลักษณะทางกายภาพของหลักฐาน ที่ปรากฏ ประกอบกับปัจจัยด้านอื่นๆ คือ ปัจจัยทางธรรมชาติ ปัจจัยทางการเมือง ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ และปัจจัยทางวัฒนธรรม การบริหารและการควบคุมสภาพแวดล้อม สามารถตัดทอนพื้นที่ออกมาตามความเหมาะสมได้ตามต้องการ บ่อยครั้งกำแพงเมืองซึ่งเป็นขอบเขตทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมยังคงหลงเหลืออยู่ แต่เราไม่สามารถกำหนดให้พื้นที่ทั้งหมดภายในกำแพงเมืองนั้นเป็นเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ได้ เนื่องจากอาคารทางประวัติศาสตร์ภายในได้ถูกทำลายไปหมด หรือกระจัดกระจายจนไม่อาจกำหนดเป็นเขตพื้นที่ได้ แต่ก็มีบ่อยครั้งที่สามารถกำหนดเขตได้โดยใช้กำแพงเมือง คูเมืองคลอง เป็นเส้นขอบเขต หรืออาจขยายพื้นที่ให้เกินขอบเขตเหล่านั้น เนื่องจากการปกป้องสิ่งแวดล้อมรอบเมืองเป็นสิ่งจำเป็น²⁹

ภาพที่ 2.2 แสดงขอบเขตการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

²⁹ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร: บริษัทคู่มือกรมกรไทย, 2541), หน้า 18.

นอกจากนั้น ในการกำหนดขอบเขตของการอนุรักษ์พื้นที่ทางประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่มีความจำเป็น โดย Worskett³⁰ กล่าวว่า การอนุรักษ์เราไม่สามารถจะอนุรักษ์หรือรักษาทุกสิ่งทุกอย่างเอาไว้ได้ทั้งหมดเพราะแต่ละเมืองจะมีข้อจำกัดที่แตกต่างกันไปทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมการเมือง เป็นต้น โดยเฉพาะในของการบริหารจัดการพื้นที่ที่จะต้องมีการประกาศเขตควบคุม เพื่อให้สามารถทำการอนุรักษ์พื้นที่ต่างๆ ได้ ซึ่งในการกำหนดขอบเขตของการอนุรักษ์ให้เหมาะสมกับชุมชนตลอดจน เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับการพัฒนาเมืองในด้านต่างๆ โดยแบ่งกลุ่มขนาดของการอนุรักษ์ไว้ 7 กลุ่มด้วยกัน คือ³¹

1. Fragment เป็นการอนุรักษ์ชิ้นส่วนใดชิ้นส่วนหนึ่งที่เคยเป็นส่วนหนึ่ง ส่วนใดของสถาปัตยกรรมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ในขณะที่องค์ประกอบส่วนใหญ่ได้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลาหรือถูกทำลายเหลือเพียงชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมหรือประติมากรรมบางส่วน เช่น ชิ้นส่วนของอาคารโบราณสถาน ประกอบไปด้วย ด้านหน้าอาคาร ประตูเมือง กำแพงเมือง เป็นต้น

2. Building เป็นการอนุรักษ์อาคารทั้งหลาย เช่น บ้าน โบสถ์ วัด โรงละคร เป็นต้น

3. Street Scope เป็นการเก็บรักษาถนนทั้งสาย เพื่อรักษาทางเดินเท้าของเมืองแต่การใช้ประโยชน์ภายในอาคารอาจจะมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อรักษาภูมิทัศน์ของถนนทั้งสายให้มีความต่อเนื่องกันของรูปแบบอาคารที่อาจจะร่วมสมัยเดียวกัน ใช้วัสดุคล้ายกัน มีรูปแบบอาคารเหมือนกัน เป็นต้น การเก็บรักษา Street Scope จะประกอบด้วยการรักษาภูมิทัศน์บริเวณถนนและอาคารบริเวณด้านหน้าของถนน

4. Neighborhoods เป็นการอนุรักษ์ชุมชนที่ยังคงมีกิจกรรม วิถีชีวิตที่ดำเนินอยู่ร่วมกับชุมชนนั้นมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งสืบไปจนถึงปัจจุบัน

5. District เป็นการรักษาย่านที่มีเอกลักษณ์ หรือกิจกรรมที่แตกต่างจากย่านอื่นๆ ของเมืองตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

6. Skyline เป็นการรักษาเส้นขอบฟ้าของเมือง ในกรณีที่ไม่สามารถรักษาย่านทั้งย่านได้เหลือเพียงอาคารเดี่ยวโดดๆ จึงต้องรักษาแนวเส้นขอบฟ้าเดิมไว้โดยรอบ ไม่ให้เกิดอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นขึ้นมาบังอาคารเดิมทำให้เสียแนวเส้นขอบฟ้าของอาคารนั้นๆ

7. Village/Town เป็นการรักษาเมืองทั้งเมืองเอาไว้ เช่น อยูรยา สุโขทัย เป็นต้น

³⁰ Roy Worskett, *The Character of Town: An Approach to conservation*, p.42.

³¹ Antony J. Catanese and James C. Snyder, *Introduction to urban planning* (New York: McGraw-Hill, 1979), pp.304-309

2.2.4 หลักสำคัญของการอนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์

หลักสำคัญของการอนุรักษ์เมือง คือ การเคารพต่อธรรมชาติ เอกลักษณ์และคุณค่าของย่านเมืองประวัติศาสตร์ ความงาม ความสมดุลทางสังคมที่มีอยู่เดิม ความต่อเนื่องของชีวิต วัฒนธรรมและการตั้งถิ่นฐาน ตลอดจนให้ความสำคัญต่อสิทธิของประชาชนเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่ต้น เผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่ประชาชน โดยให้ความรู้และการศึกษาทั้งในโรงเรียนและนอกระบบ รวมไปถึงการประชาสัมพันธ์คู่มือการพัฒนาเมืองและย่านประวัติศาสตร์ ทางด้านการประสานและเชื่อมโยงแผนอนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์ให้เข้ากับแผนพัฒนาระดับชาติ ภาคและท้องถิ่น ใช้มาตรการเชิงสร้างสรรค์เชิงบวกในการแก้ปัญหา โดยประนีประนอม หรือเจรจาต่อรองประสานผลประโยชน์³²

Middleton³³ ได้รายงานสัมมนาเกี่ยวกับ Civic Trust ที่ Royal Festival Hall กล่าวว่า เซฟเฟิร์ด (Peter Shepheard) ได้ให้หลักการเพื่อการอนุรักษ์ ว่า เพื่อเก็บรักษาส่วนที่ดีของเมืองและสร้างส่วนที่ไม่ดีใหม่ ให้สอดคล้องกับของเก่าที่ดีขึ้น อนุรักษ์อาคารกลุ่มอาคารและบริเวณที่เกี่ยวข้อง เพื่อการคิดหาประโยชน์ใช้สอยใหม่ๆ ให้กับอาคาร ต้องพิสูจน์ได้อย่างแน่ใจแล้วว่าที่นั้นๆมีความสำคัญควรแก่การอนุรักษ์อย่างไม่ต้องสงสัยและต้องทำให้ประชาชนหันมาสนใจสิ่งนี้ด้วย

จากการประชุมใน French Proposal to Amend the Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monument and Sites³⁴ ในเดือนมิถุนายน 2521 คณะผู้แทนจากฝรั่งเศส ได้เสนอหลักการในการอนุรักษ์เมืองหรือชุมชนโบราณว่า เป้าหมายของการอนุรักษ์และปรับปรุงเมืองหรือชุมชนโบราณ คือ การคงไว้ซึ่งความต่อเนื่องของชีวิต ความเป็นหนึ่งเดียวและความต่อเนื่องของการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ อันมีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมและสื่อให้เห็นโครงสร้างทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในอดีต ในส่วนของการดำเนินการอนุรักษ์และปรับปรุงเมืองหรือชุมชนโบราณ จะต้องให้ความเอาใจใส่ต่อสิทธิของประชาชนในพื้นที่ การปรับปรุงหรือฟื้นฟูเมืองหรือชุมชนโบราณและการดัดแปลงให้เหมาะสมจะต้องวางแผนและดำเนิน

³² จันทิวา เกื้อดวง , "การอนุรักษ์ชุมชนเมืองเก่าพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 19- 21

³³ Middleton Michale, "Conservation in action," in A Progress Report on What is Being Done in Britain's Conservation Area, Based on Civic Trust Conference Held at the Royal Festival Hall, (London: Civic Trust, 1972), p.8.

³⁴ วรณศิลป์ พิระพันธ์, แผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิมาย, สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทวิทยารักษ์จำกัด, 2541), หน้า 6-11, อ้างใน จันทิวา เกื้อดวง , "การอนุรักษ์ชุมชนเมืองเก่าพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 21

การโดยให้ความเคารพต่อเอกลักษณ์และคุณค่าของที่ตั้งและสถาปัตยกรรมความงามและความสมดุลของสังคมที่มีอยู่เดิม และควรประสานเข้ากับแผนพัฒนาระดับชาติภาคหรือท้องถิ่น ที่จะต้องถือการอนุรักษ์เป็นส่วนสำคัญและเร่งด่วน เนื่องจากเอกลักษณ์และโครงสร้างเฉพาะตัวของเมืองโบราณหรือชุมชนโบราณนั้น เป็นสิ่งที่จะหาของใหม่มาทดแทนไม่ได้

กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ (Washington Charter 1987) ได้เสนอหลักการและวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์เมืองหรือชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ ดังนี้

1. การอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และชุมชนเมืองอื่น ๆ จะต้องผลานเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมและการวางผังเมือง ผังภูมิภาคในทุกระดับ เพื่อให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

2. คุณลักษณะที่จะต้องสงวนรักษาไว้ประกอบด้วย ลักษณะทางประวัติศาสตร์ของเมืองและชุมชนเมืองและองค์ประกอบทางวัตถุและทางจิตใจซึ่งแสดงถึงลักษณะทางประวัติศาสตร์นี้โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ก) รูปแบบแผนผังของเมืองที่เห็นได้จากการแบ่งพื้นที่ดินและ
โครงข่ายถนน

ข) ความสัมพันธ์ระหว่างอาคารและพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง

ค) รูปลักษณะภายในและภายนอกของอาคารที่เห็นได้จาก
สัดส่วน ขนาด รูปแบบ การก่อสร้าง วัสดุ และการตกแต่ง

ง) ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหรือชุมชนเมืองและแหล่งที่ตั้งที่
แวดล้อมอยู่ ทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น

จ) การใช้สอยที่หลากหลายที่มีอยู่ในเมือง หรือชุมชนเมือง ตาม
กาลเวลาการกระทำใดๆ ก็ตามต่อคุณลักษณะดังกล่าวมาแล้วนั้นจะต้องคำนึงถึงความเป็นของ
ดั้งเดิมของเมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์

3. การเข้ามามีส่วนร่วมของผู้อาศัยในพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อความสำเร็จ
ของแผนงานการอนุรักษ์และควรได้รับการสนับสนุนการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์
จะเกี่ยวข้องกับผู้อยู่อาศัยในพื้นที่เป็นอันดับแรก

4. การอนุรักษ์ในเมืองหรือชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ต้องการความ
รอบคอบการเข้าดำเนินงานที่เป็นระบบและความมีวินัยควรหลีกเลี่ยงความยึดมั่นในแนวใดแนว
หนึ่งเพราะในแต่ละกรณี ซึ่งเป็นเอกเทศ อาจมีปัญหาที่แตกต่างกันได้

5. การวางแผนการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ ควรมี
การศึกษาในหลายสาขาวิชา

- แผนการอนุรักษ์ต้องให้ความสนใจปัจจัยทุกอย่างที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย โบราณคดี ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม เทคนิคต่าง ๆ สังคมศาสตร์ และ เศรษฐศาสตร์
  - ควรระบุวัตถุประสงค์หลักของแผนการอนุรักษ์ให้ชัดเจน เพื่อให้ มาตรการทางกฎหมาย ทางการบริหาร และทางการเงินบรรลุตามวัตถุประสงค์นั้น ๆ
  - แผนการอนุรักษ์ควรมีเป้าหมายในการสร้างความต่อเนื่องที่ กลมกลืนระหว่างชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ และเมืองในส่วนอื่นทั้งหมด
  - แผนการอนุรักษ์ควรกำหนดว่าอาคารใดต้องรักษาไว้ อาคารใด ควรรักษาไว้ภายใต้ข้อแม้บางประการ อาคารใดที่น้ำจะสามารถรื้อถอนได้ ซึ่งจะต้องเป็นกรณี พิเศษจริง ๆ
  - ก่อนการดำเนินการใด ๆ จะต้องเก็บข้อมูลสภาพที่เป็นอยู่โดย ละเอียด
  - แผนการอนุรักษ์ ควรได้รับการสนับสนุนจากผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ ประวัติศาสตร์นั้น ๆ
6. เมื่อแผนการอนุรักษ์เป็นที่รับรองแล้ว ไม่ว่าจะ เป็นกิจกรรมการอนุรักษ์ ที่มีความจำ เป็นใดๆ ก็ตาม ควรจะต้องสอดคล้องกับหลักการและเป้าหมายของกฎบัตรนี้ และกฎ บัตรเวียนซ์
7. การบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่องมีความสำคัญมากต่อการอนุรักษ์เมือง และชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพ
8. การใช้สอยและกิจกรรมใหม่ควรจะเข้ากันได้กับลักษณะของเมืองและ ชุมชนเมืองประวัติศาสตร์การประยุกต์การใช้สอยพื้นที่เหล่านี้ให้เข้ากับวิถีชีวิตในปัจจุบันต้องมี การด าเนินการหรือการปรับปรุงสาธารณูปโภค สาธารณูปการด้วยความระมัดระวัง
9. การปรับปรุง การพักอาศัยควรเป็นวัตถุประสงค์พื้นฐานข้อหนึ่งของ การอนุรักษ์
10. เมื่อมีความจำเป็นต้องก่อสร้างอาคารใหม่หรือต้องปรับปรุงอาคารที่ มีอยู่แล้วควรเคารพต่อลักษณะขอบเขตที่ว่างเดิมของพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของสัดส่วนและ ขนาดที่ดิน ไม่ควรปฏิเสธการเพิ่มเติมองค์ประกอบต่าง ๆ ในปัจจุบันที่สอดคล้องกลมกลืนกับ สิ่งแวดล้อมเนื่องจากสิ่งเหล่านี้จะช่วยสร้างคุณค่าความสมบูรณ์ของพื้นที่ได้
11. ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมืองหรือชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ ควรครอบคลุมถึงเนื้อหาเรื่องการตรวจสอบด้านโบราณคดีและการนำเสนอหลักฐานทางโบราณคดี ที่พบอย่างเหมาะสม

12. ต้องมีการควบคุมการจราจรภายในเมืองหรือชุมชนเมือง ประวัติศาสตร์และวางผังกำหนดพื้นที่จอดรถ เพื่อไม่ให้สิ่งเหล่านี้สร้างความเสียหายแก่สิ่งปลูกสร้างที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือแก่สภาพแวดล้อมโดยรอบ

13. เมื่อมีการวางผังเมืองหรือผังภูมิภาค ซึ่งมีการกำหนดแนวการก่อสร้างทางหลวงสายหลักจะต้องไม่ให้ทางเหล่านั้นผ่านเข้าไปในพื้นที่เมืองหรือชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ แต่ควรปรับปรุงเส้นทางเข้าถึงจากพื้นที่เมืองออกไปสู่ทางหลักเหล่านั้น

14. เมืองประวัติศาสตร์ควรได้รับการปกป้องคุ้มครองจากภัยธรรมชาติและสิ่งรบกวนต่างๆ เช่น มลภาวะและแรงสั่นสะเทือน เพื่อรักษาสภาพของมรดกวัฒนธรรมและเพื่อความปลอดภัยและความเป็นอยู่ที่ดีของผู้อยู่อาศัย เมื่อเกิดภัยธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อเมืองหรือชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ขึ้น จะต้องนำมาตรการในการป้องกันและซ่อมแซมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมตามลักษณะเฉพาะของแต่ละที่ที่เกี่ยวข้อง

15. เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรจัดให้มีแผนงานเผยแพร่ข้อมูลแก่ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่โดยเริ่มจากเด็กในวัยเรียนควรสนับสนุนการปฏิบัติการขององค์กรต่างๆ เพื่อปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมและควรมีมาตรการช่วยเหลือทางการเงินเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะ

16. ควรจัดให้มีการฝึกอบรมเฉพาะทางแก่ผู้ปฏิบัติการอนุรักษ์ในทุกสาขาวิชาชีพ

2.2.5 แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนา

ในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่เหมาะสม จำเป็นต้องมีแนวทางในการกำหนดการพัฒนาการใช้พื้นที่ที่มีคุณค่า และเป็นเอกลักษณ์ของเมือง ดังต่อไปนี้³⁵

1. ความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์เมือง (Town / Landscape Relationship)
ภูมิทัศน์เมืองเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของเมืองได้ โดยเรามักจะเข้าใจว่าขนาดของเมืองจำนวนประชากร รูปแบบของอาคาร ลักษณะของภูมิประเทศ และขอบเขตของเมืองเป็นส่วนที่ช่วยกำหนดให้เมืองแต่ละเมืองมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ซึ่งขนาดของเมืองเป็นองค์ประกอบหลักที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของเมือง หนึ่ง เพราะในการเปลี่ยนแปลงของเมืองหนึ่งเมืองใดนับตั้งแต่การเป็นหมู่บ้านพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองจะดำเนินต่อเนื่องอยู่บนลักษณะภูมิทัศน์

³⁵ Roy Worskett, *The Character of Town: An Approach to conservation*, 1969, pp. 73-224.

เฉพาะของเมืองนั้นๆ อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ใช้บ่งบอกได้ถึงประวัติศาสตร์ของเมืองและพื้นที่ต่อเนื่อง เหตุผลในทางภูมิศาสตร์ในการตั้งเมือง ขอบเขตและคุณค่าทางโบราณคดีของเมือง รวมไปถึงการสะท้อนออกมาทางทัศนียภาพของเมืองในระดับต่างๆ ที่เรามองเห็น

2. กำหนดนโยบายในเรื่องความสูงของอาคาร (High Building Policy) โดยมีการคำนึงถึงเส้นขอบฟ้าเดิมของเมือง (Skyline) รวมไปถึงจุดรวมสายตา (Focal Point) และทัศนียภาพระหว่างอาคาร และทัศนียภาพโดยรวมของเมืองอีกด้วย ทั้งนี้อาจใช้มาตรการเกี่ยวกับอาคารสูงมาใช้ในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ และพัฒนาเมือง ซึ่งสามารถทำได้สองระดับด้วยกัน คือ

(ก) การสร้างอาคารสูงขึ้นมาใหม่ จะต้องคำนึงถึงเส้นขอบฟ้าเดิมของเมือง
 (ข) การป้องกันทิวทัศน์ภายในเมือง มุ่งให้ความสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่ย่านประวัติศาสตร์โดยเฉพาะการสร้างเกณฑ์ในการควบคุมขนาดของอาคาร และเส้นขอบฟ้าของเมืองในย่านที่ชุมชนมีอาคารสูงที่เป็นสัญลักษณ์ของเมือง เช่น เจดีย์ การสร้างอาคารสูงขึ้นมาใหม่หรือการออกแบบอาคารต้องรับกับเส้นขอบฟ้าเดิมของอาคารที่มีคุณค่านั้น คือ จะต้องไม่สร้างข่มทั้งขนาดและรูปทรงของอาคารเดิม หรือสร้างให้มีเส้นขอบฟ้าคล้ายคลึงกัน

3. กำหนดแนวทางในการออกแบบภูมิทัศน์เมือง (Townscape Discipline) ในเมืองแต่ละเมืองจะมีเอกลักษณ์ในการวางผัง การตัดถนน การจัดที่โล่ง (Open Space) การจัดที่ว่างระหว่างอาคาร บางเมืองอาจมีกำแพงเมืองหรือประตูเมืองเก่าที่เป็นลักษณะพิเศษของเมือง แนวทางในการออกแบบ หรือพัฒนาภูมิทัศน์เมือง จะต้องมีการปรับเปลี่ยนจะต้องให้เกิดความเหมาะสมกับลักษณะเฉพาะของเมือง ทั้งการพัฒนาและการนำเมืองกลับมาสู่วิถีชีวิตปัจจุบันของประชาชนเมือง โดยยังคงไว้ซึ่งความมีชีวิตชีวา และความเป็นเอกลักษณ์ของย่านนั้นๆ ในการปรับปรุงแก้ไข ภูมิทัศน์จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับเอกลักษณ์ของพื้นที่นั้นๆ ตลอดจนถึงคำนึงถึงลักษณะกายภาพและคุณภาพมุมมองของเมือง (Visual Quality) เพื่อให้เกิดความรู้สึกสัมพันธ์กับโครงสร้างเดิมของเมืองให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

4. กำหนดแนวทางและนโยบายในการออกแบบลักษณะทางกายภาพของอาคารที่จะสร้างขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับย่าน (Design of Infilling) ผลกระทบของการอนุรักษ์หรือการกำหนดเขตในการอนุรักษ์ไม่ได้ครอบคลุมเพียงแค่การวางแผนหรือเป็นเพียงนโยบายที่จะอนุรักษ์แต่แนวโน้มมักจะทำให้ความสำคัญกับการนำอาคารต่างๆ กลับมาใช้ใหม่ในวิถีชีวิตปัจจุบันของประชาชนเมืองมากขึ้น ทำให้เกิดผลกระทบโดยตรงต่ออาคาร กลุ่มอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ จากการพัฒนาพื้นที่และกลุ่มอาคารสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นใหม่โดยในการออกแบบลักษณะทางกายภาพของอาคารจะต้องไม่ไปทำลายระบบถนนโบราณ หรืออาคารประวัติศาสตร์ การสร้างอาคารใดๆ จะต้องให้เกิดความกลมกลืนกับอาคารเก่าที่ปรากฏอยู่แล้วภายในย่านนั้นๆ

สิ่งสำคัญที่สุดในการสร้างอาคารขึ้นใหม่ คือ จะต้องสร้างให้กลมกลืนหรือเป็นแบบแผนเดียวกันกับกลุ่มอาคารที่มีคุณค่าในการอนุรักษ์ นอกจากนี้การสร้างอาคารขึ้นใหม่จะต้องพยายามรักษาเส้นขอบฟ้าเดิมของเมือง (Skylines) และด้านหน้าของอาคาร (Facade) ให้อยู่ในรูปแบบและยุคสมัยเดียวกันกับอาคารเก่า (Same Style, Same Period) อีกด้วย

แผนภูมิที่ 2.2 แนวทางในการกำหนดการพัฒนาการใช้พื้นที่ที่มีคุณค่า และเป็นเอกลักษณ์ของเมือง³⁶

นิจ วิทยธีระนันท์³⁷ กล่าวถึงแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง สรุปเป็นข้อๆ ดังนี้

1. การใช้ที่ดิน จะต้องมีการจำแนกการใช้ที่ดินเป็นสัดส่วน เพื่อจะทำให้ชุมชนเป็นระเบียบ บริเวณที่เป็นแหล่งชุมชนเก่ากลางเมืองหรือชุมชนที่ทรุดโทรมจะต้องดำเนินการ

³⁶ Roy Worskett, *The Character of town: An Approach to conservation*. London: The Architectural Press, 1969, p.73.

³⁷ นิธิ ลิคนันท์, "แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนริมน้ำคลองอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาวามผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 19.

จัดโครงการบูรณะฟื้นฟูเมืองและชุมชนเหล่านั้น องค์ประกอบต่างๆของการใช้ที่ดินเป็นพื้นที่โล่ง (Open space) หรือพื้นที่สวนสาธารณะ (Public space) ควรมีขึ้นในบริเวณที่มีประชากรหนาแน่น เพื่อความน่าอยู่และความเป็นระบบระเบียบของบ้านเมือง

2.การพัฒนาด้านการก่อสร้างของอาคาร จะต้องคำนึงถึงรูปแบบ สัดส่วน ความสูงสีลันของอาคาร โดยพยายามให้มีความกลมกลืนและสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของเมือง และเส้นขอบฟ้าของเมือง โดยเฉพาะกลุ่มของตึกสูงและตึกสูงเป็นดียวดบังและทำลายทัศนียภาพของวัดวาอาราม โบราณสถานและขอบฟ้า

3.การอนุรักษ์ จำเป็นต้องให้ความคุ้มครองคุณค่าและความงาม โดยการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ โบราณสถาน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการพัฒนา และต้องผสมผสานเข้ากับชีวิตในสังคม

4.การสัญจร หมายถึง ถนนและอุปกรณ์ตกแต่งถนน (Furniture Street) จะต้องออกแบบให้เหมาะสมและสอดคล้องกับเอกลักษณ์หรือสภาพแวดล้อมของเมือง ลักษณะเช่นนี้มักเกิดขึ้นกับเมืองท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ อีกประการสำคัญ คือ การวางระบบถนนจะต้องหลีกเลี่ยงบริเวณที่จะอนุรักษ์ เพื่อลดความสิ้นเปลืองอันจะส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อโบราณสถานและ เพื่อภูมิทัศน์ที่สวยงามในบริเวณนั้น

5.บริเวณสาธารณะ สาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่มีประสิทธิภาพและความพอเพียงในการให้บริการ ซึ่งคำนึงถึงความสวยงามและเป็นระเบียบและปลอดภัย

6.คณะกรรมการเฉพาะกิจ ปกป้องและส่งเสริมคุณภาพและความงามของสิ่งแวดล้อม มุ่งให้ท้องถิ่นมีบทบาทเพิ่มขึ้นในการรักษาคุณภาพของเมือง เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการจัดการสวนทองถิ่นเป็นผู้ดูแลโบราณสถานและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

2.3 แนวความคิดและหลักการเกี่ยวกับการประเมินคุณค่าสิ่งแวดล้อมเมือง

2.3.1 แนวความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบทางกายภาพ

Kevin Lynch³⁸ ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับจินตภาพของเมืองและองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง (The City Image and Its Elements) ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม รวมถึงผู้คนและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองนั้น ๆ โดย Lynch พบว่ามีองค์ประกอบพื้นฐาน 5 ประการด้วยกันที่ผู้คนมักใช้ในการสร้างจินตภาพขึ้นในใจระหว่างตนเองและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับเมือง อันได้แก่

³⁸ Kevin Lynch, *The Image of The city* (U.S.A.: The M.I.T press, 1960), pp.47-48.

1. ทางสัญจร (Paths) หมายถึง เส้นทางสัญจรหลักและรองที่ผู้คนใช้สัญจรไปมาโดยเมืองแต่ละเมืองจะมีโครงข่ายถนนทั้งถนนสายหลักและถนนสายรอง ซึ่งเส้นทางสัญจรจะมีส่วนสำคัญมากในการสร้างจินตภาพของเมือง เนื่องจากในขณะที่เราสัญจรผ่านในส่วนต่าง ๆ ของเมืองจะทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของเมืองกับองค์ประกอบอื่นๆ ที่ถนนตัดผ่าน

2. ย่าน (Districts) คือ ส่วนของเมือง เมืองแต่ละเมืองประกอบขึ้นจากย่านหลายๆ แห่ง เช่น ย่านศูนย์กลางเมือง ย่านชานเมือง ย่านชุมชนรอบวัด ย่านชุมชนมุสลิม ย่านชุมชนทางรถไฟ ย่านชุมชนท่าเรือ เป็นต้น ในบางครั้งย่านจะมีรูปทรงและขอบเขตที่ชัดเจน ด้วยรูปทรงทางกายภาพและกิจกรรมหลักของพื้นที่ รูปแบบการสัญจร ตลอดจนลักษณะทางสังคมสามารถบ่งบอกได้ถึงความเป็นย่านของเมืองได้ แต่บางครั้งก็ไม่ชัดเจน เนื่องจากหลายๆ ประการผสมผสานอยู่ด้วยกันและไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน

3. ขอบเขต (Edges) เป็นแนวหรือเส้นกำหนดขอบเขตของย่าน โดยย่านบางแห่งจะไม่มีขอบเขตที่ชัดเจนแน่นอน เนื่องจากการขยายตัวของย่านบางย่านออกจากศูนย์กลางไปที่ละน้อยจนผสมผสานเข้ากับย่านอื่นๆ ทำให้ไม่สามารถแบ่งขอบเขตของย่านได้ชัดเจน

4. จุดหมายตา/จุดสังเกต (Landmarks) เป็นจุดสังเกตที่มีลักษณะเด่นภายในเมือง ที่ปรากฏแก่สายตาโดยทั่วไป ซึ่งจุดสังเกตสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

(ก) จุดหมายตาระยะไกล (Distance Landmarks) เป็นจุดสังเกตที่สามารถมองเห็นได้จากระยะไกล มักมีขนาดใหญ่หรือสูงเด่นเป็นพิเศษ จะใช้เป็นจุดอ้างอิงสำหรับผู้ที่ไม่ได้อยู่ประจำถิ่น นั้น ๆ ซึ่งจุดหมายตาระยะไกล ได้แก่ เจดีย์ ภูเขา ตึกระฟ้า เป็นต้น

(ข) จุดหมายตาระยะใกล้³⁹ (Local Landmarks) เป็นจุดสังเกตที่มีขนาดเล็กและสามารถมองเห็นได้ในระยะใกล้ๆ เท่านั้น ส่วนใหญ่จะใช้เป็นจุดสังเกตสำหรับผู้คนในเมืองนั้นๆ เช่น น้ำพุ อนุสาวรีย์ เป็นต้น โดยจุดหมายตาที่ดี ควรเป็นจุดที่มองเห็นได้ชัดเจนขณะเดียวกันก็ควรมีความสอดคล้องกลมกลืนไปยังองค์ประกอบอื่นๆ ของเมือง

5. จุดรวม/ศูนย์รวม (Nodes) มีลักษณะเป็นจุดสังเกตประเภทหนึ่ง แต่ต่างกันไปเป็นจุดรวมของกิจกรรมต่างๆ ตลอดจนเป็นบริเวณที่มีการเคลื่อนไหวของกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา มีความชัดเจนในการเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมในเมือง และบางครั้งจุดสังเกตและจุดศูนย์รวมก็อยู่ในสถานที่เดียวกัน เช่น บริเวณ อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ เป็นต้น

นอกจากองค์ประกอบพื้นฐานทั้ง 5 ของ Kevin Lynch ที่ประกอบกันเข้าเป็นโครงสร้างของเมืองแล้ว ยังมีปัจจัยและองค์ประกอบย่อยอื่นๆ อีกหลายประการซึ่งส่งผลให้เกิด

³⁹ วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, องค์ประกอบของเมือง, 2538, หน้า 4.(คัดสำเนา)

ลักษณะเฉพาะตัวของเมืองแต่ละเมืองออกไป โดยวรรณศิลป์ พีรพันธุ์⁴⁰ ได้ทำการถอดความเกี่ยวกับองค์ประกอบเมือง และ Speiregen, Paul D⁴¹ ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวประกอบไปด้วยปัจจัย ดังต่อไปนี้

1. สภาพภูมิประเทศและธรรมชาติ (Landform and Nature) เป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพภูมิประเทศกับภูมิทัศน์เมืองและสถาปัตยกรรมในเชิงสุนทรียภาพและประโยชน์ใช้สอยเพื่อประเมินความสัมพันธ์และผลกระทบระหว่างงานสถาปัตยกรรมและเมืองกับพื้นที่สีเขียว เพื่อการเก็บรักษาพื้นที่ธรรมชาติที่เสริมสร้างคุณค่าให้เมืองไว้

2. รูปร่างขนาดและความหนาแน่นของเมือง (Shape, Size and Density) เป็นการวิเคราะห์ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ประโยชน์แต่ละพื้นที่ของเมืองกับเส้นทางสัญจรและพื้นที่เปิดโล่ง ความต่อเนื่องระหว่างชุมชน ขนาด และความหนาแน่นของการกระจายตัวประชากรรวมถึงลักษณะการขนส่งเชื่อมต่อพื้นที่ต่างๆ

3. ลักษณะของเนื้อเมือง (Urban Grain) รูปแบบ (Pattern) และพื้นผิว (Texture) พิจารณาความหยาบ-ละเอียด จากมวลและขนาดอาคารว่ามีขนาดใหญ่หรือเล็ก โดยเกรน (Grain) หมายถึง ความละเอียดอ่อนหรือความหยาบของพื้นที่เมือง ส่วนพื้นผิว หมายถึง สัดส่วนของการผสมผสานระหว่างองค์ประกอบที่ละเอียดและองค์ประกอบที่หยาบ บริเวณชานเมืองที่มีบ้านเรือนและแปลงที่ดินขนาดเล็กจะมีเกรนละเอียดและมีพื้นผิวที่เป็นเอกรูป ขณะที่บ้านเรือนขนาดเล็กแต่แปลงที่ดินขนาดใหญ่เล็กผสมผสานกัน ก็ยังคงมีเกรนละเอียดแต่พื้นผิวไม่สม่ำเสมอ ส่วนภายในเมืองนั้นกลุ่มอาคารขนาดใหญ่ ซึ่งมีอาคารหลายขนาดรวมอยู่ด้วยกันจัดว่ามีเกรนหยาบพื้นผิวที่ไม่สม่ำเสมอ แต่ถ้าอาคารเหล่านั้นมีขนาดเท่าๆ กัน ก็จัดว่ามีเกรนหยาบ และพื้นผิวที่สม่ำเสมอ

4. เส้นทาง (Route) เราสามารถมองเห็นภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม และเมือง เป็นลำดับที่ต่อเนื่องกัน ถ้าเราเดินทางไปตามเส้นทางของการสัญจร เส้นทางของการสัญจรที่มีผลต่อสภาพภูมิทัศน์ของพื้นที่ที่มันตัดผ่าน ตลอดจนสถาปัตยกรรมและเมืองที่มันอำนวยความสะดวกให้ เส้นทางของการสัญจร จึงเป็นตัวกำหนดรูปร่างของเมืองที่สำคัญประการหนึ่ง ในการพิจารณาเส้นทางของเมือง เราควรเริ่มต้นจากพื้นที่ที่อยู่นอกขอบเขตของเมืองก่อน เราจะเห็นวาทงหลวงหลายๆ สายมีความสัมพันธ์ทางกายภาพที่แย่มากกับพื้นที่ที่มันให้บริการอยู่ ซึ่งนอกจากจะไม่เป็นการช่วยกำหนดความชัดเจนของพื้นที่แล้วยังเป็นการแบ่งพื้นที่ออกเป็นเสี่ยง ๆ อีกด้วย⁴²

⁴⁰ เรืองเดียวกัน, หน้า 5-18.(อัคราเนนา)

⁴¹ Paul D.Speiregen, Urban Design: The Architecture of Towns and Cities (New York: McGraw Hill, 1965), pp.51-64.

⁴² วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, องค์ประกอบของเมือง, 2538, หน้า 5-16.(อัคราเนนา)

2.3.2 แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่า (Value)

คุณค่าของสิ่งที่ควรอนุรักษ์เกิดจากความมีเอกลักษณ์ (Uniqueness) ซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษเฉพาะในการสร้างจิตวิญญาณแห่งสถานที่ (Spirit of place) โดยตั้งอยู่บนแนวคิดลักษณะของเมือง (Character of town) ที่เป็นการศึกษาสิ่งที่เป็นคุณค่าในพื้นที่ระดับเมือง และระดับความเป็นย่านชุมชนทั้งในสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ทางรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งองค์ประกอบในด้านต่างๆ ที่ประกอบกันเป็นเมืองนั้นจะเป็นสิ่งที่ทำให้เมืองมีลักษณะพิเศษแตกต่างออกไปจากพื้นที่อื่นๆ การอนุรักษ์ในแง่ของคุณค่า(Value) ที่ทางประเทศตะวันตกได้ให้การยอมรับสามารถแบ่งได้ 4 ประการคือ⁴³

1. คุณค่าทางสังคม คือ วัฒนธรรมที่เกิดจากการคงอยู่อย่างต่อเนื่องของสถานที่ (Social – Culture Implication of the Continuity of Place) ความตั้งใจพื้นฐานคือการรักษาความสมดุลของความสัมพันธ์ระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต สภาพของเมืองถูกถือเป็นบันทึกที่มีชีวิตของการพัฒนาทางสังคม และจะมีความหมายก็ต่อเมื่อเป็นขบวนการที่ต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในปัจจุบันแสดงถึงความต่อเนื่อง (Continuity) และลักษณะเฉพาะ (Identity) ของสังคม

2. คุณค่าทางศิลปะ (Aesthetic Value) คือ การอนุรักษ์ในยุคแรกเริ่มจากการตระหนักในคุณค่าทางศิลปะของศิลปะ โบราณวัตถุ และงานสถาปัตยกรรม

3. คุณค่าทางประวัติศาสตร์และการศึกษา (Historical and Academic Value) โดยทั่วไปประวัติศาสตร์มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจความเป็นไปในปัจจุบัน อาคารหรือเมืองมีความสามารถทนทานอยู่ได้นานกว่าช่วงอายุมนุษย์หากได้รับการซ่อมแซมดั่งนั้นจึงสามารถใช้เป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ในยุคก่อนได้

4. คุณค่าทางนิเวศวิทยา (Ecological Value) หมายถึง การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด เช่น ที่พักอาศัยเดิม ในเชิงเศรษฐกิจแสดงถึงการลงทุนในอดีต ดังนั้นจึงสมควรใช้ให้เป็นประโยชน์ในการปรับปรุง รักษาบูรณะ ให้ใช้ทรัพยากรพลังงานและเงินทุนที่มีอยู่อย่างจำกัดโดยหลีกเลี่ยงการรื้อถอน

⁴³ ญาดา นาคะสิทธิ์, "การอนุรักษ์ชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวง จังหวัดเชียงใหม่," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548) หน้า 16-17

2.3.3 แนวความคิดเกี่ยวกับเอกลักษณ์ (Uniqueness) คุณลักษณะ (Character) และลักษณะเฉพาะ (Identity)

ในการศึกษาของ Gamham, Harry L.⁴⁴ พบว่า การระลึกได้ถึงจิตวิญญาณของสถานที่ที่มีลักษณะเฉพาะ (Identity) และความมีเอกลักษณ์ของเมืองจากองค์ประกอบทางกายภาพ และองค์ประกอบในด้านอื่นๆ ดังนี้

1. ลักษณะทางกายภาพและรูปลักษณ์ เป็นการพิจารณาโครงสร้างทางกายภาพของสถานที่ และคุณลักษณะทางสุนทรียภาพของพื้นที่ ได้แก่

(ก) ลักษณะทางภูมิศาสตร์ (Topography) ประกอบด้วย ลักษณะสภาพแวดล้อมที่โดดเด่นตามธรรมชาติของที่ตั้งซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ซึ่งแสดงขอบเขตหรือมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของเมือง

(ข) ลักษณะทางภูมิสถาปัตยกรรม (Greenery & Landscape) และสภาพแวดล้อม ลักษณะของภูมิทัศน์ภายนอกอาคาร สภาพภูมิอากาศของชุมชน เป็นปัจจัยส่งผลต่อการใช้พืชพันธุ์ และการจัดภูมิสถาปัตยกรรมภายในชุมชน

(ค) รูปแบบทางสถาปัตยกรรม (Architectural style Richness & Color) จะสะท้อนการใช้สอยและงานช่างฝีมือของชุมชนในช่วงเวลานั้น โดยพิจารณาจากคุณค่าของงานสถาปัตยกรรม 4 ด้าน คือ ด้านประวัติศาสตร์ โดยพิจารณาจากอายุ ความเก่าแก่และความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม โดยพิจารณาจากลักษณะพิเศษ และรูปแบบของความงาม ด้านภูมิทัศน์ชุมชน โดยพิจารณาจากความสำคัญของที่ตั้ง และคุณค่าที่มีต่อย่านชุมชน และด้านการท่องเที่ยวเป็นทรัพยากรที่สามารถใช้เพื่อรองรับการท่องเที่ยวได้

(ง) สภาพของอาคาร (Building Condition) เป็นการพิจารณาจากอาคารที่ยังอยู่ในช่วงอายุของการใช้งาน สภาพความทรุดโทรมของอาคารและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของอาคาร

(จ) ช่วงอายุของอาคาร (Age Range of Building) เป็นการพิจารณาช่วงอายุของอาคารที่มีความใกล้เคียงกัน หรือแตกต่างกัน และช่วงอายุอาคารที่ยังใช้งานได้กับช่วงอายุที่ใช้งานไม่ได้แล้ว

(ฉ) วัสดุและพื้นผิวของอาคาร (Building Materials & Textures) วัสดุ และพื้นผิวของอาคารในท้องถิ่น หรืออาคารในช่วงยุคใดยุคหนึ่ง จะมีรูปแบบเพื่อใช้เฉพาะกับอาคารที่อยู่ในพื้นที่ ณ ช่วงเวลานั้น

⁴⁴ Harry L. Gamham, Maintaining the spirit of place : A Process for the preservation of town character (Mesa :PDA, 1985),pp.1-9.

2.กิจกรรมและหน้าที่ที่สังเกตได้ เป็นการพิจารณาสิ่งแสดง ปฏิสัมพันธ์ของคนต่อพื้นที่ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางวัฒนธรรม รวมถึงอาคารและสภาพแวดล้อมต่อการใช้งานของพื้นที่ ได้แก่

(ก)จินตภาพของพื้นที่จากประเภทของกิจกรรม (The image of area perceived by activity) ประเภทกิจกรรมที่แตกต่างกันไปของชุมชน จะทำให้เมืองเกิดพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะเพื่อใช้รองรับกลุ่มกิจกรรมที่ต่างต่างนั้น

(ข)ระดับของกิจกรรม (Level of Activity) แบ่งเป็นกิจกรรมหลักที่คนในชุมชนให้ความสำคัญและเกิดขึ้นเป็นประจำ เช่น งานประเพณีและกิจกรรมที่มีความน่าสนใจ

(ค)ลักษณะที่ปรากฏชัด(Transparency) ของการมีกิจกรรม และวัฒนธรรมที่เด่นชัด ซึ่งพบได้เมื่อเข้าเขตชุมชน

(ง)ลำดับและสัดส่วนของการใช้งาน (Range of Uses & Scale of uses) ความถี่ของการใช้งาน และลักษณะของการใช้ที่เกิดขึ้นจะบอกลักษณะกิจกรรม และวิถีชีวิตของคนในชุมชน

(จ) การรับรู้ เสียง และกลิ่น (Sound & Smells) รูปแบบของเสียงและกลิ่นที่เกิดขึ้นเมื่อเข้าเขตบริเวณชุมชนนั้น จะสะท้อนลักษณะอาชีพ หรือกิจกรรมที่ปรากฏชัดเจนของชุมชน

3.การสื่อความหมายหรือสัญลักษณ์ เป็นการพิจารณาถึงความมุ่งหมายและประสบการณ์ของมนุษย์ คุณลักษณะที่หลากหลายของสถานที่ที่สืบเนื่องจากการตอบสนองของประชากรต่อลักษณะทางกายภาพ และหน้าที่ใช้สอย ได้แก่

(ก) รูปแบบของกรรมสิทธิ์ (Pattern of Ownership) ลักษณะเฉพาะของชุมชนในการรวมกรรมสิทธิ์การครอบครองพื้นที่ โดยขึ้นกับขนาดและความเชื่อมโยงของพื้นที่

(ข)ข้อกำหนดของพื้นที่ (Area Rule) ได้แก่ กฎระเบียบ ข้อบังคับ และมาตรการของพื้นที่ซึ่งจะส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพ และสังคมของชุมชน

(ค)ระดับของการปิดล้อม (Levels of Encloses) ความหนาแน่นหรือเบาบางของกลุ่มอาคารที่ปิดล้อมพื้นที่ในชุมชน แสดงถึงระดับการใช้งาน (Uses) และการเข้าถึงของแต่ละพื้นที่ (Accessibility)

(ง) พื้นที่ว่าง (Open Space)⁴⁵ คือ ที่เว้นว่างของเมืองที่มีรูปแบบธรรมชาติที่เปิดโล่ง นอกจากนี้ยังรวมถึงธรรมชาติที่ถูกสร้างขึ้น โดยที่เว้นว่างของเมืองจะมีตั้งแต่ที่เว้นว่างในรูปของถนนไปจนถึงที่เว้นว่างที่เป็นสาธารณะ หรืออาจเลยไปถึงที่โล่งที่ล้อมรอบตัวเมืองอยู่ ซึ่งเราอาจแยกประเภทของที่เว้นว่างเหล่านี้ออกเป็น 2 รูปแบบด้วยกัน คือ

- รูปแบบสามัญหรือที่เว้นว่างของเมือง (Urban Space)

ซึ่งโดยทั่วไปเกิดจากรูปด้านหน้าของอาคาร และพื้นล่าง (Floor) ของเมือง

-รูปแบบธรรมชาติที่ถูกนำเข้ามาภายใน หรือรอบๆ เมือง

โดยทั่วไปแล้ว ที่เว้นว่างของเมืองจะแตกต่างกันออกไปตามลักษณะเด่นของมัน เช่น คุณภาพของการปิดล้อม คุณภาพของรายละเอียด และความเหมาะสมตลอดจนกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายใน ที่เปิดโล่งในเมืองมีประโยชน์ใช้สอยที่แตกต่างกันออกไปหลายประการด้วยกัน อาจจะเป็นเพื่อเสริมหรือต่อเติมรูปทรงของเมืองให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นหรืออาจใช้เป็นพื้นที่สำรองสำหรับการขยายตัวของเมืองในอนาคตก็เป็นได้⁴⁶

(จ) โครงข่ายของที่ว่าง (Network of spaces) การเชื่อมต่อกันเป็นโครงข่ายของที่ว่างในชุมชนจะแสดงถึงความถี่ ความห่างและการเกิดขึ้นเฉพาะจุดของกิจกรรมภายในชุมชน การเชื่อมต่อกันของโครงข่ายที่ว่างนี้จะสร้างให้เกิดเป็นพื้นที่ทางสังคมขึ้นในเมือง (Urban Social Space) ที่แสดงความสัมพันธ์ของพื้นที่กับชุมชน ซึ่ง Chombart de Lauwe (อ้างใน (Golledge,R.G.and Stimson, 1997) ได้แบ่งลำดับคีย์ของพื้นที่ตามรูปแบบที่กลุ่ม หรือบุคคลอาศัย เคลื่อนย้าย และมี ปฏิสัมพันธ์กัน ออกเป็น 4 กลุ่มดังนี้

-พื้นที่ระดับครอบครัว (Family Space) เป็นเครือข่ายความเชื่อมโยงในการปะทะสัมพันธ์ทางสังคมระดับทั่วไป

-พื้นที่ละแวกบ้าน (Neighborhood Space) เป็นเครือข่ายที่ขึ้นากการเคลื่อนไหวในระดับทั่วไป และในชีวิตประจำวัน

-พื้นที่ทางเศรษฐกิจ (Economic Space) เป็นแก่นศูนย์กลางรวมของการจ้างงานอันมั่นคง

-ส่วนของเมือง หรือ พื้นที่ทางสังคมระดับภูมิภาค เป็นความเชื่อมโยงความเคลื่อนไหวในภาพกว้างของความเป็นเมือง

⁴⁵ Paul D. Speiregen, *Urban Design: The Architecture of Towns and Cities*, p.68.

⁴⁶ วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, องค์ประกอบของเมือง, หน้า 13.

Garnham และ Harry L.⁴⁷ กล่าวว่า แนวความคิดของควมมีเอกลักษณ์ นั้นยากที่จะอธิบายได้ชัดเจน หรือระบุตรงๆ สถานที่อันน่าจะจดจำนั้น มีเอกลักษณ์หรือจิตวิญญาณ แห่งสถานที่แต่ละที่ซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษเฉพาะที่น่าจะสร้างจิตวิญญาณแห่งสถานที่สำนึกการเป็นส่วนหนึ่งและการอยู่ดีในผู้คนนั้นตั้งอยู่บนรากฐานของ

1. มุมมองของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในที่ตั้ง เช่น รูปแบบที่ดิน ภูมิประเทศ พรรณพืช ภูมิอากาศ และแหล่งน้ำ

2. ลักษณะทางวัฒนธรรม เช่น สะพาน ป้อม หรือโบสถ์บนยอดเนิน อันตอบสนองต่อภูมิทัศน์ ประวัติศาสตร์ สังคม ท่าเลทางกายภาพ กิจกรรมของมนุษย์ และสถานที่ที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม

3. ประสบการณ์ในความรู้สึกซึ่งการมองเห็นในอันดับแรกเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ของวัฒนธรรมทางภูมิทัศน์เดิม การปะทะสัมพันธ์ของส่วนผสมทั้งหมด ซึ่งสร้างคุณสมบัติของสถานที่ มักไม่เป็นที่เข้าใจของคนในพื้นที่จนกว่าจะเสียไป

2.3.4 แนวความคิดเกี่ยวกับเอกลักษณ์ของเมืองหรือชุมชน⁴⁸

เอกลักษณ์ของเมืองเกิดขึ้นจากองค์ประกอบของเมือง ได้แก่ ธรรมชาติ มนุษย์ สังคม สิ่งปลูกสร้างและโครงข่ายการสื่อสารและคมนาคม รวมทั้งปัจจัยทางสถาบันหลักต่างๆ ได้แก่ การปกครอง เศรษฐกิจ เทคโนโลยี สังคมวิทยาและประเพณีและวัฒนธรรม ทำให้เกิดลักษณะเฉพาะของการตั้งถิ่นฐาน จนเกิดเป็นชุมชนเมืองประเภทต่างๆ ตามประโยชน์ใช้สอย เช่น เมืองอยู่อาศัย เมืองธุรกิจและพาณิชยกรรม เมืองการศึกษา เมืองอุตสาหกรรม เมืองเกษตรกรรม เมืองท่องเที่ยว และเมืองท่า เป็นต้น

เอกลักษณ์ของเมืองเกิดจากวัฒนธรรมของชาวเมือง และยังขึ้นอยู่กับจำนวนและลักษณะของประชากร ขนาดและลักษณะทางกายภาพของเมือง และฐานทางเศรษฐกิจของเมืองด้วย เมืองบางเมืองมีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นมาก อาคารในเมืองเป็นอาคารสูงเบียดกันเป็นแท่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่ดินราคาแพง ซึ่งอาจแตกต่างกับเมืองบางเมืองแม้มีจำนวนประชากรใกล้เคียงกันแต่อาคารอาจเตี้ยแผ่กระจายเป็นพื้นที่กว้าง ทำให้ลักษณะของเมืองดูแตกต่างกัน หรือเมืองบาง

⁴⁷ Garnham , Harry L. "Maintaining the spirit of place" in *A Process for the Preservation of town character*, (Mesa:PDA, 1985), p.8.

⁴⁸ ประสงค์ เขี่ยมอนันต์, "วันผังเมืองโลก มิติใหม่ของการพัฒนาเมือง," เอกสารในการสัมมนาเรื่อง การพัฒนาเมือง : ชุมชนเมืองในแนวอนุรักษ, เสนอที่ศูนย์เยาวชนไทย-ญี่ปุ่น ดินแดง 6 พฤศจิกายน 2546. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานมานานนับร้อยปี มีพลเมืองมาอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่อง องค์ประกอบของเมืองในอดีตยังปรากฏชัดเจนได้แก่ คูเมือง กำแพงเมือง ป้อม หอรบ ประตู อาคารสาธารณะ แบบแผนถนน ทางน้ำสาธารณะ เนื้อเมือง และที่โล่ง ลักษณะของความเป็นเมืองเก่าจึงปรากฏชัดเจน เช่น เมืองเชียงใหม่ เชียงแสน ลำปางน่าน กำแพงเพชร นครราชสีมา ร้อยเอ็ด สุรินทร์ ลพบุรี เพชรบุรี นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี และกรุงเทพมหานคร เป็นต้น

เอกลักษณ์ของเมืองก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะชุมชนเมือง ทำให้ผู้คนที่อยู่ภายนอกอยากรับทราบ เรียนรู้ วิถีชีวิต และการดำรงชีวิตของชาวเมืองแต่ละท้องถิ่น อาจทำให้เกิดแนวทางการศึกษา ทักษะศึกษา ท่องเที่ยวในชุมชนต่างๆ ได้ และหากต้องการให้เอกลักษณ์ และวัฒนธรรมของเมืองดำรงรักษาไว้ยืนนาน ก็ต้องมีการป้องกันและควบคุมมิให้สิ่งที่อาจเกิดจากการพัฒนาที่รวดเร็วและไม่สอดคล้องกลมกลืนกับเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าไปทำลาย

ดังนั้นการเข้าไปศึกษาหรือการท่องเที่ยวในบริเวณที่มีเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของชุมชนเมืองดังกล่าว จึงต้องเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยยอมให้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างอย่างช้าๆ การพัฒนาลักษณะนี้เรียกว่า "การพัฒนาเมืองเชิงอนุรักษ์" ซึ่งเป็นการพัฒนาเมืองที่มีที่ย่านเก่าที่เป็นแหล่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและผังบริเวณ และย่านใหม่ที่เป็นแหล่งเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของเมือง ดังนั้น การพัฒนาจึงต้องคำนึงถึงลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ส่วนพื้นที่นอกเมืองที่มีลักษณะธรรมชาติที่สวยงามและมีความสำคัญในฐานะที่เป็นที่โล่งของเมืองก็ต้องรักษาพื้นที่ไว้เช่นกัน

2.3.5 หลักการประเมินคุณค่าสิ่งแวดล้อมเมือง

การประเมินคุณค่าความสำคัญของสถาปัตยกรรมมีการแยกแยะหัวข้อที่ควรพิจารณาด้านต่าง ๆ 5 หัวข้อ ดังต่อไปนี้⁴⁹

1. คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ เป็นการพิจารณาคุณค่าของสถาปัตยกรรมดังกล่าวที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญหรือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ของเมือง เช่น การบูรณะโดยพระมหากษัตริย์ ชุนนาง หรือเป็นหลักฐานแสดงวิวัฒนาการของเมือง เป็นต้น
2. คุณค่าทางด้านอายุ เป็นการพิจารณาคุณค่าโบราณสถานและสถานที่สำคัญนั้น ๆ มีอายุเก่าแก่มากน้อยเพียงใด โดยหากสถาปัตยกรรมตั้งอยู่เป็นกลุ่มเป็นบริเวณก็จะคำนึงถึงโบราณสถานและสถานที่สำคัญเก่าแก่ที่สุดในกลุ่มบริเวณนั้น ซึ่งถ้ามีอายุมากก็ย่อมมีคุณค่ามากตามกัน แบ่งเป็นช่วงเวลา คือ ช่วงก่อนสมัยธนบุรี (อยุธยา) ช่วงสมัยธนบุรีและสมัย

⁴⁹ บริษัท ชินครอนกรุ๊ป จำกัด, โครงการจัดทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณฝั่งธนบุรี ตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์, 2542

รัตนโกสินทร์ตอนต้น (สมเด็จพระเจ้าตากสิน-รัชกาลที่3) ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์เปลี่ยนแปลง (รัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 6) และสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน (รัชกาลที่ 7 ถึงปัจจุบัน)

3. คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม เป็นการพิจารณาคุณค่า โบราณสถานและสถานที่สำคัญนั้น ๆ มีลักษณะรูปทรงทางสถาปัตยกรรม การประดับตกแต่ง อาคารด้วยลวดลายปูนปั้นและการแกะสลักไม้ การประดับกระจกสีหรือมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่งดงามเป็นเอกลักษณ์ของโบราณสถานนั้นเป็นลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่นั้น ๆ ที่หาไม่ได้ในที่อื่นในระดับชาติ หรือมีลักษณะโครงการสร้าง การก่อสร้างเฉพาะอย่างพิเศษ

4. คุณค่าทางด้านองค์ประกอบของเมือง เป็นการประเมินคุณค่าทางด้านที่ตั้งโดยถือว่าตัวสถาปัตยกรรมหรือกลุ่มสถาปัตยกรรมนั้น ๆ มีความสัมพันธ์ต่อส่วนอื่นๆ ของเมือง มากน้อยไม่เท่ากัน เช่น ลักษณะของการเป็นจุดหมาย (Landmark) ในระดับต่างๆ จากระดับเมือง ถึงระดับบริเวณ เป็นต้น การพิจารณาดังกล่าวจะต้องสัมพันธ์กับเส้นทางสัญจรหลักและรองในปัจจุบันหรืออาจเป็นโบราณสถานที่เป็นองค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งของถนนสายหลักหรือทำให้เห็นร่องรอยรูปแบบผังเมืองเก่าหรือแสดงถึงการใช้พื้นที่ขนาดสัดส่วนที่วางเฉพาะอย่างภายในเมืองเก่า เป็นต้น

5. คุณค่าทางด้านสภาพอาคารโบราณสถาน เป็นการพิจารณาคุณค่าของสภาพอาคารโบราณสถานที่สำคัญ การดูแลรักษาอาคารให้อยู่ในสภาพดี มั่นคงแข็งแรง การประดับตกแต่งยังคงความงดงามและคุณค่า การรักษาความสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อยหรืออาจเป็นการดัดแปลงทางกายภาพที่ยังคงเป็นรูปแบบดั้งเดิมอยู่ในสภาพที่ดี

ประพนอม ตันสุขานันท์⁵⁰ แบ่งการประเมินคุณค่าของงานสถาปัตยกรรม 4 ด้าน

1. ด้านประวัติศาสตร์ พิจารณาจากอายุ ความเก่าแก่ และความสำคัญทางประวัติศาสตร์

2. ด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม พิจารณาลักษณะพิเศษและรูปแบบของความงาม

3. ด้านภูมิทัศน์ชุมชน พิจารณาความสำคัญของที่ตั้งและคุณค่าที่มีต่อย่านชุมชน

4. ด้านการท่องเที่ยว เป็นทรัพยากรที่สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้ องค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ(UNESCO) มี

⁵⁰ เขมชาติ วงศ์ทิมาวัฒน์, "แนวทางการอนุรักษ์คลองและชุมชนคลองบางกอกใหญ่." (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชากรวางผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546) หน้า 31-32

เกณฑ์ในการประเมินคุณค่ากับมรดกทรัพยากร ตามคุณค่าหลัก 2 ด้าน ได้แก่⁵¹

1. คุณค่าด้านวัฒนธรรม (Cultural Value) แบ่งออกเป็น

(ก)คุณค่าที่เป็นเอกลักษณ์ (Identity Value) ได้แก่ อายุ จารีต ประเพณี ความต่อเนื่อง ความทรงจำ ตำนาน ความสงสัย ความมีคุณค่าทางจิตใจ จิตวิญญาณ ศาสนา และลักษณะทางการเมือง ความรักชาติและความเป็นชาตินิยม

(ข)คุณค่าทางศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องหรือคุณค่าทางวิชาการ(Artistic or technical Value) คือ การประเมินผลทางวิทยาศาสตร์หรือการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์

(ค)คุณค่าของความหายาก (Rarity Value) มีลักษณะรูปแบบผู้สร้างระยะเวลาการสร้าง การเป็นตัวแทนหรือความเป็นเอกลักษณ์

2. คุณค่าด้านสังคม เศรษฐกิจร่วมสมัย (Socio-economic) แบ่งออกเป็น

(ก)คุณค่าด้านเศรษฐกิจ เป็นแหล่งรายได้ เช่น การท่องเที่ยว การค้า การใช้งานและความชื่นชม

(ข)คุณค่าการใช้สอย ความต่อเนื่องของประเภทการใช้งานดั้งเดิม

(ค)การศึกษา เพื่อการทัศนศึกษา การท่องเที่ยวทางการศึกษา

(ง)สังคม เกี่ยวพันกับจารีตประเพณี กิจกรรมปรับตัวให้เข้ากันได้กับการใช้งานในปัจจุบัน

(จ)การเมือง มักจะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ของมรดกวัฒนธรรม

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรณีศึกษา

การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรณีศึกษาเป็นการศึกษาเพื่อนำไปเป็นแนวทางในการทำวิจัยและศึกษาข้อดีข้อเสียและปัญหาที่เกิดขึ้นของแต่ละพื้นที่และนำประสบการณ์ของการอนุรักษ์เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับงานวิจัยต่อไป

2.4.1 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา⁵²

ณวรรณ์ สายเชื้อ ได้ทำการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น

⁵¹วิศรุต เนาวสุวรรณ, "แนวทางปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ลพบุรี," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546) หน้า 14-15

⁵²ณวรรณ์ สายเชื้อ, "แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546)

กรณีศึกษาเมืองสงขลา โดยศึกษาถึงผลกระทบของการเรียนรู้สังคมทั้งหมดภายในท้องถิ่นเมืองสงขลา ที่มีพัฒนาการท้องถิ่นจากอดีตถึงปัจจุบัน มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์และพัฒนาให้ถูกทิศทางไปอย่างมีดุลยภาพ สงขลามีพัฒนาการท้องถิ่นที่ยาวนานต่อเนื่องตลอด ได้ทิ้งร่องรอยทางประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานไว้มากมายที่มีคุณค่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรแก่การอนุรักษ์ รวมไปถึงการที่เป็นเมืองพิเศษ พื้นที่แห่งชีวิต เกิดความมั่งคั่งในด้านต่างๆ และได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ทั้งด้านบวกและด้านลบ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่นที่เหมาะสม คือ การทำให้คนในท้องถิ่นรู้ว่าจะปรับตัวอย่างไร รู้จักรากเหง้าของตนโดยการศึกษาร่องรอยทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ประเพณีวัฒนธรรม การดำเนินชีวิต และภูมิ 30 ปีญาในท้องถิ่น เกิดการตื่นตัวของประชาชนในท้องถิ่น โดยทำให้เกิดการสำนึกหวงแหนสภาพแวดล้อมท้องถิ่นที่มีคุณค่าควบคู่ไปกับการพัฒนา

2.4.2 การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่⁵³

ยุทธนา พยุงค์ ได้ทำการศึกษาความสำคัญทางประวัติศาสตร์และพัฒนาการของเมืองเชียงใหม่ นโยบายและโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการวิเคราะห์ปัญหาแนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น พบว่าเมืองเชียงใหม่นอกจากเป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานมา 674 ปี แล้วนั้นยังนับได้ว่าเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของชาติอีกด้วย ซึ่งในปัจจุบันยังคงหลงเหลือร่องรอยของแหล่งอารยธรรม และองค์ประกอบที่สำคัญต่างๆ ของเมืองโบราณอยู่เป็นจำนวนมาก ได้แก่ กำแพงเมือง บ่อนประตูเมือง คูเมือง และโบราณสถานที่สำคัญต่างๆ กระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งภายในและภายนอกเมืองถึง 139 แห่ง ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเชียงใหม่ในยุคสมัยต่างๆ ที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และด้วยปัญหาจากการพัฒนาเมืองในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมภายในเมือง มีการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การก่อสร้างอาคาร และสิ่งปลูกสร้างต่างๆ รุกล้ำพื้นที่สาธารณะและพื้นที่โบราณสถาน รวมทั้งเกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายขึ้นภายในเมืองเป็นจำนวนมาก มีทั้งกิจกรรมที่สนับสนุนและกิจกรรมที่ขัดแย้งกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เป็นไปอย่างไร้ทิศทางขาดการคำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสัณฐานของเมือง ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดความทรุดโทรม ทำลายเอกลักษณ์และคุณค่าของเมืองโบราณ

⁵³ยุทธนา พยุงค์, "การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546)

ดังนั้นในการที่จะอนุรักษ์และรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และคุณค่าของเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ให้คงอยู่ต่อไปนั้น ยุทธนา พยุยงค์ เห็นว่าจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรณรงค์ให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีจิตสำนึก มีความรัก และความหวงแหนในมรดกวัฒนธรรมของตน ควบคู่ไปกับการกำหนดมาตรการในการควบคุมการพัฒนาทางกายภาพของเมืองอย่างเหมาะสม ได้แก่ การควบคุมทางด้านผังเมือง ภูมิสถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรม โดยจะต้องคำนึงถึงการรักษาความสมดุลระหว่างการคงสภาพทางประวัติศาสตร์ และบทบาทของเมืองเอาไว้ เพื่อเป็นการกำหนดทิศทางการพัฒนาและการลงทุนในเมืองให้เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม พร้อมทั้งสามารถรักษาเอกลักษณ์และคุณค่าความเป็นเมืองโบราณให้ยั่งยืนต่อไป

2.4.3 การศึกษาคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรีเพื่อการอนุรักษ์

ทวีเดช ทองอ่อน⁵⁴ (2538) ได้ทำการศึกษาวិวัฒนาการของกรุงธนบุรี โดยศึกษาในยุคสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมุ่งเน้นความสำคัญและบทบาทของชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ทำให้ทราบถึงความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมเมือง รวมทั้งองค์ประกอบต่างๆของสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชน กรุงธนบุรี โดยสรุปเอกลักษณ์และคุณค่าของสภาพแวดล้อมเมือง กรุงธนบุรี ในแต่ละยุค ออกมาเป็นรูปธรรมสะท้อนถึงลักษณะทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม คือ บ้าน วัด

จากนั้นทำการศึกษาสภาพปัจจุบันของพื้นที่ศึกษาในด้านต่างๆ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานร่วมกับการศึกษาวิวัฒนาการ มาทำการการวิเคราะห์และประเมินคุณค่าองค์ประกอบของพื้นที่ในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วิถีชีวิตและสังคมประเพณี โดยมีการวิเคราะห์องค์ประกอบของสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชน ทำเลที่ตั้งและการกระจายตัว โดยมีการกำหนดเป็นกลุ่มบริเวณ ได้แก่ ริมน้ำเจ้าพระยา คลองบางกอกใหญ่ คลองบางกอกน้อย-คลองซัดพระ คลองมอญ พื้นที่ชั้นในตอนบน และพื้นที่ชั้นในตอนล่าง เพื่อวิเคราะห์และประเมินคุณค่าสภาพแวดล้อมเมือง 2 ชั้นตอน คือ

1.การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าแท้ โดยใช้เกณฑ์ทางคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าทางด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม คุณค่าทางด้านวิถีชีวิตและสังคมประเพณี

2.การวิเคราะห์และการประเมินคุณค่าจากการรับรู้ โดยวิเคราะห์จากแบบสอบถามสำรวจทัศนคติทางการรับรู้คุณค่าของเมือง ในด้านบทบาท หน้าที่และความสำคัญของเมืองและองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชน

⁵⁴ทวีเดช ทองอ่อน, "การศึกษาคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรีเพื่อการอนุรักษ์." (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538)

การวิเคราะห์ปัญหาของการรักษาคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชน เป็นการวิเคราะห์ปัญหาที่เกี่ยวกับการรักษาคุณค่าที่ปรากฏ ปัญหาที่เกิดจากลักษณะทางกายภาพและที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเพื่อนำมาเสนอแนะแนวทางในการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชน ซึ่งออกมาในรูปแบบของนโยบายตั้งแต่ระดับประเทศ นโยบายระดับเมือง (กรุงเทพมหานคร) และข้อเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์คุณค่าสภาพแวดล้อม ซึ่งเสนอแนะให้มีโครงการเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงเทพมหานคร

2.5 สรุปแนวความคิดทฤษฎีและกรอบแนวความคิดในการวิจัย

จากการศึกษาแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่นำมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมืองกรุงเทพมหานครมีความจำเป็นที่จะต้องมีการทบทวนแนวความคิดต่างๆ เพื่อที่จะเป็นแนวทางในการสร้างกรอบแนวความคิดในการวิจัยที่มีลักษณะเหมาะสมกับพื้นที่ศึกษาต่อไป

ตารางที่ 2.1 สรุปแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ใช้ในการศึกษา

แนวความคิด	สรุปประเด็นสำคัญ
สิ่งแวดล้อม โดย -องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) -พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535	สิ่งแวดล้อม คือ สิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบๆ ตัวมนุษย์ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติทั้งที่สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต (ทางกายภาพ) และสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นที่เป็นวัตถุต่างๆ เช่น อาคาร โครงข่ายคมนาคม รวมถึงการประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่มนุษย์ได้ปฏิบัติร่วมกันในสังคม เช่น วิถีประชา กิจกรรมทางการประกอบอาชีพ เทศกาล ประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ โดยอยู่ภายใต้ตัวกำหนดกฎระเบียบ หรือกฎหมาย ที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมาเช่นกัน
สิ่งแวดล้อมเมือง โดย -สรรเพชร นนทภักดิ์ -ทวีเดช ท่องอ่อน	สิ่งแวดล้อมเมือง คือ องค์ประกอบต่างๆ ของเมืองทั้งทางด้านกายภาพและด้านกิจกรรมและที่เกิดเองจากธรรมชาติหรือที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยมีองค์ประกอบหลัก อันได้แก่ <ol style="list-style-type: none"> 1) สภาพทางธรรมชาติ 2) ชุมชน 3) สิ่งปลูกสร้าง อาคาร สถานที่ 4) โครงข่ายคมนาคม 5) พื้นที่โล่งว่าง

ตารางที่ 2.2 สรุปแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ใช้ในการศึกษา (ต่อ)

แนวความคิด	สรุปประเด็นสำคัญ
<p>สิ่งแวดล้อมเมืองที่ควรแก่การอนุรักษ์</p> <p>โดย</p> <p>-Roy Worskett</p> <p>-รองศาสตราจารย์สิทธิพร ภิรมย์รัตน์</p>	<p>สิ่งแวดล้อมทางกายภาพของเมืองที่ควรแก่การอนุรักษ์</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) เอกลักษณะของเมืองหรือชุมชน 2) มรดกทางวัฒนธรรม 3) บริเวณธรรมชาติ 4) พื้นที่โดยรอบ <p>สิ่งแวดล้อมที่เป็นองค์ประกอบต่างๆ ของเมืองที่อยู่รอบๆตัวมนุษย์ สิ่งที่ยังบอกถึงเอกลักษณ์และคุณค่าของพื้นที่ชุมชนหรือเมืองได้เป็นอย่างดีนั้น ได้แก่ มรดกวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นสิ่งที่แสดงถึงคุณค่าทางศิลปกรรม วัฒนธรรม ประเพณี ที่ปรากฏหรือตกทอดกันมาตั้งแต่ยุคโบราณที่มีความเก่าแก่และสามารถบ่งบอกเรื่องราว ประวัติศาสตร์และเอกลักษณ์ของเมืองหรือชุมชนได้เป็นอย่างดี</p>
<p>ลักษณะของเมืองและย่านประวัติศาสตร์</p> <p>โดย</p> <p>-ธาดา สุทธิธรรม</p> <p>-National register for Historic place</p> <p>-วรรณศิลป์ พีระพันธุ์</p>	<p>ลักษณะของเมืองประวัติศาสตร์ นั้นมีช่วงอายุ (Life Span) อยู่ช่วงใดช่วงหนึ่ง หรือหลายช่วงเวลาในอดีต หรือตั้งแต่ช่วงเวลาในอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เมืองเหล่านั้นมีหลายลักษณะ แตกต่างกันตามขนาด เนื้อหาทางวัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐาน และการใช้ประโยชน์ของเมืองนั้น ได้แก่ เมืองร้าง เมืองโบราณที่ถูกทิ้งร้างและนำกลับมาใช้ใหม่ในปัจจุบัน เมืองที่มีการพัฒนามาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เมืองที่ถูกทิ้งร้างไปในช่วงระยะเวลาหนึ่งและถูกนำกลับมาใช้ใหม่ในยุคประวัติศาสตร์ถึงปัจจุบัน</p>
<p>ความสำคัญของพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่มีต่อเมือง</p> <p>โดย</p> <p>-Feilden</p> <p>-UNESCO</p>	<p>เมืองประวัติศาสตร์เป็นระบบที่มีหลายหน้าที่ มีกิจกรรมที่อยู่อาศัย,สังคม,การเมือง,และเศรษฐกิจ ดังนั้นพื้นที่ประวัติศาสตร์ควรได้รับการจัดการอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์อาคารและกิจกรรมทางสังคม และควรคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของเมือง</p>
<p>มรดกวัฒนธรรม</p> <p>โดย</p> <p>-Feilden and Jokileht</p> <p>-องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)</p> <p>-นิคม มูลิกะคามะ</p>	<p>มรดกวัฒนธรรม มีอยู่ 2 รูปแบบ คือ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1)มรดกวัฒนธรรมแบบรูปธรรม ได้แก่ อนุสรณ์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม สิ่งก่อสร้าง สถานที่ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ทั้งที่ใช้ประโยชน์ได้หรือที่เป็นซากโบราณ 2)มรดกวัฒนธรรมแบบนามธรรม ได้แก่ ภาษา ศิลปกรรม จริยธรรม ศาสนา ความเชื่อ การแต่งกาย อาหารการกิน

ตารางที่ 2.3 สรุปแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ใช้ในการศึกษา (ต่อ)

แนวความคิด	สรุปประเด็นสำคัญ
<p>การอนุรักษ์ โดย</p> <ul style="list-style-type: none"> -พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2535 -กรมศิลปากร -UNESCO -อิโคโมสออสเตรเลีย -กฎบัตรเวนิซ The Venice Charter 1964 -Washington Charter 1987 -Gerai D. Borke -บัณฑิต จุลาสัย -ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ 	<p>การอนุรักษ์ เป็นการสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์ การบูรณะลักษณะของพื้นที่ทั้งกายภาพ สภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ และมรดกทางวัฒนธรรม แบ่งเป็น 2 ระดับ คือ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1)การอนุรักษ์ในระดับเมืองหรือชุมชน (Urban Level) ได้แก่ การอนุรักษ์องค์ประกอบต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ที่ทำการอนุรักษ์ เช่น อาคารในพื้นที่ ถนน ลานกิจกรรม 2)การอนุรักษ์ในระดับของสถาปัตยกรรม (Architectural Level) <p>การอนุรักษ์ชุมชน เมือง มีความหมายในทางที่กว้างมากกว่าการอนุรักษ์ทางสถาปัตยกรรมเพียงอย่างเดียว หรือแม้แต่งานศิลปกรรมชิ้นใดชิ้นหนึ่ง เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์และมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เมือง แต่ต้องประกอบไปด้วย</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) เอกลักษณ์ หรือ ลักษณะเฉพาะของชุมชน 2) มรดกวัฒนธรรม ได้แก่ สถาปัตยกรรม อาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ อนุสรณ์สถาน แหล่งโบราณคดีทางธรรมชาติและความสำคัญทางประวัติศาสตร์รวมทั้งศิลปกรรมและวัฒนธรรมประเพณี ของท้องถิ่น 4)บริเวณธรรมชาติ ได้แก่ แม่น้ำ ลำคลอง พันธุ์ไม้ 3)แหล่งที่ตั้งหรือสภาพโดยรอบของมรดกทางวัฒนธรรม สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และมีความเชื่อมโยงต่อกัน
<p>หลักการและเป้าหมายของการอนุรักษ์ โดย</p> <ul style="list-style-type: none"> -Roy Worskett -นิจ ฮิลูซีระนันท์ 	<p>การอนุรักษ์กับการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินควบคู่กัน เราจะต้องผสมผสานระหว่างการเปลี่ยนแปลงใหม่กับโครงสร้างเก่าของเมือง การเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ที่ไม่ทำลายคุณค่าของอาคารเก่า ตลอดจนเอกลักษณ์ของเมืองหรือชุมชนที่เราต้องการจะอนุรักษ์ไว้ นอกจากนั้นการอนุรักษ์จะต้องมีความสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมด้วย ผสมผสานกลมกลืนไปกับชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในสังคมปัจจุบัน</p>
<p>การกำหนดขอบเขตการอนุรักษ์ โดย</p> <ul style="list-style-type: none"> -Worskett 	<p>แบ่งกลุ่มขนาดของการอนุรักษ์ไว้ 7 กลุ่ม คือ Fragment ,Building, Street Scope, Neighborhoods , District , Skyline , Village/Town</p>

ตารางที่ 2.4 สรุปแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ใช้ในการศึกษา (ต่อ)

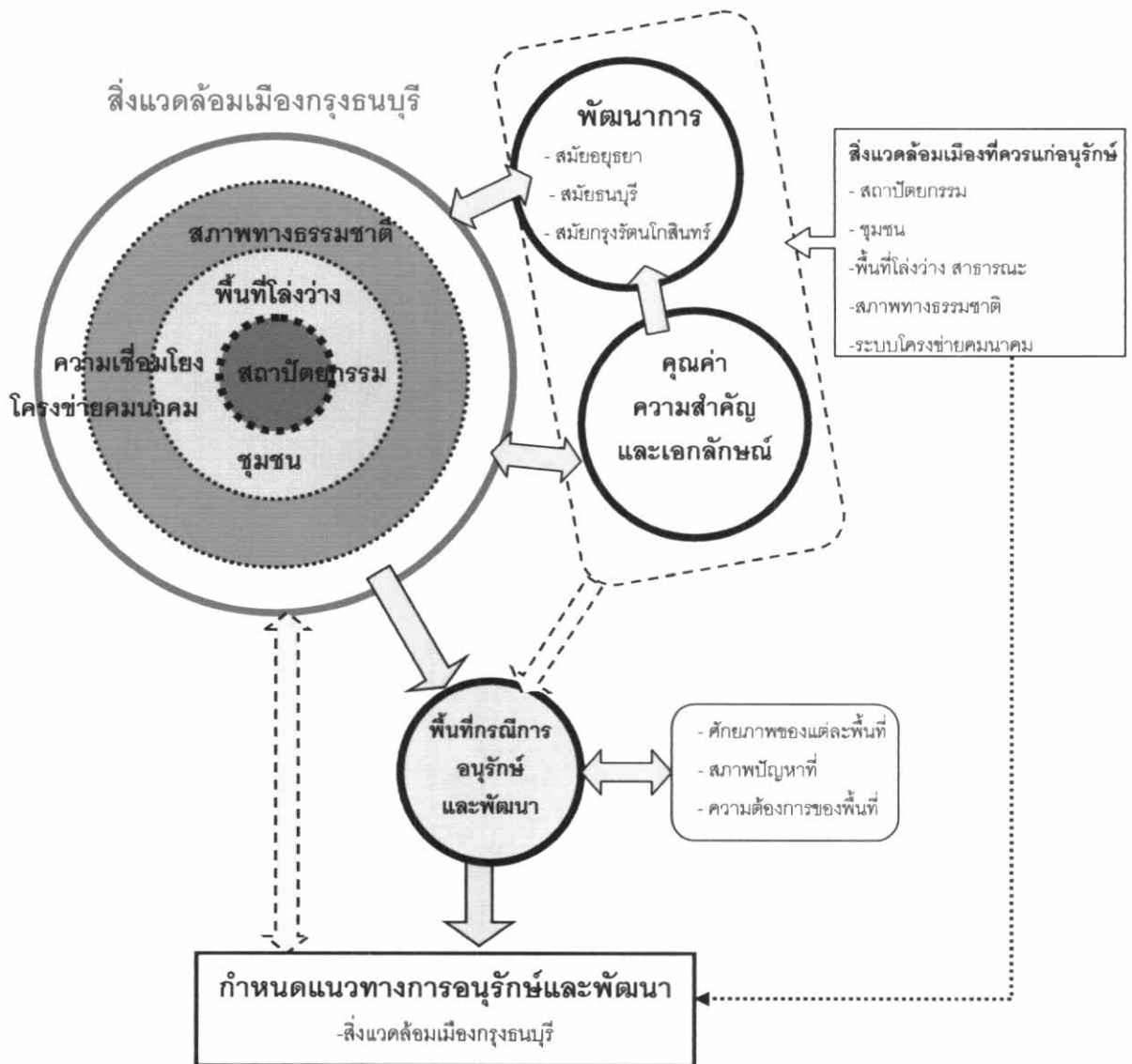
แนวความคิด	สรุปประเด็นสำคัญ
<p>หลักสำคัญของการอนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์</p> <p>โดย</p> <ul style="list-style-type: none"> -Middleton -The Venice Charter -Washington Charter 1987 	<p>การคงไว้ซึ่งความต่อเนื่องของชีวิต ความเป็นหนึ่งเดียว และความต่อเนื่องของการตั้งถิ่นฐานมนุษย์อันมีคุณค่าในอดีต การมีส่วนร่วมของประชาชน ให้ข้อมูลข่าวสาร เผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่ประชาชน รวมทั้งประสานและเชื่อมโยงแผนอนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์ เข้ากับแผนพัฒนามาระดับชาติ ภาคและท้องถิ่น</p>
<p>การกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนา</p> <p>โดย</p> <ul style="list-style-type: none"> -Roy Worskett -นิจ ทิญธีระนันท์ -ประสงค์ เขี่ยมอนันต์ 	<p>ความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์เมือง กำหนดนโยบายในเรื่องความสูงของอาคาร การกำหนดแนวทางในการออกแบบภูมิทัศน์เมือง กำหนดแนวทางและนโยบายในการออกแบบลักษณะทางกายภาพของอาคารที่จะสร้างขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับย่าน</p>
<p>แนวความคิดเกี่ยวกับการประเมินคุณค่าสิ่งแวดล้อมเมือง องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมเมืองและชุมชน</p> <p>โดย</p> <ul style="list-style-type: none"> -สรพรเพชร นนทภักดิ์ -ทวีเดช ท่องอ่อน 	<p>องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมเมืองและชุมชน แบ่งออกเป็น องค์ประกอบทางกายภาพและทางสังคม</p>
<p>องค์ประกอบทางกายภาพ</p> <p>โดย</p> <ul style="list-style-type: none"> -Kevin Lynch -วรรณศิลป์ พิรพันธุ์ -Speiregen , Paul D 	<p>องค์ประกอบทางกายภาพของเมือง ที่แสดงถึงจินตภาพของเมือง ได้แก่ ทางสัญจร(Paths) , ย่าน(Districts), ขอบเขต (Edges),จุดหมายตา/จุดสังเกต (Landmarks),จุดรวม / ศูนย์รวม (Nodes)รวมทั้งปัจจัยและองค์ประกอบย่อยอื่นๆ อีกหลายประการซึ่งส่งผลให้เกิดลักษณะเฉพาะตัวของเมืองแต่ละเมืองออกไป ได้แก่ สภาพภูมิประเทศและธรรมชาติ (Landform and Nature), รูปร่าง ขนาด และความหนาแน่นของเมือง (Shape, Size and Density) ,ลักษณะของเนื้อเมือง (Urban Grain), รูปแบบ และพื้นผิว (Pattern and Texture) และเส้นทาง (Route)</p>
<p>องค์ประกอบทางด้านกิจกรรมหรือสังคม</p>	<p>เป็นองค์ประกอบที่ช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วยดีด้วยความปกติสุข เช่น ประชากร ลักษณะการประกอบอาชีพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ระบบกฎหมาย การปกครอง ฯลฯ</p>

ตารางที่ 2.5 สรุปแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ใช้ในการศึกษา (ต่อ)

แนวความคิด	สรุปประเด็นสำคัญ
<p>แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่า (Value)</p> <p>โดย</p> <p>-ประเทศตะวันตก</p>	<p>เกิดจากความมีเอกลักษณ์ (Uniqueness) ซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษเฉพาะในการสร้างจิตวิญญาณแห่งสถานที่ (Spirit of place) โดยตั้งอยู่บนแนวคิดลักษณะของเมือง (Character of town) แบ่งได้ 4 ประการคือ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. คุณค่าทางสังคม 2. คุณค่าทางศิลปะ 3. คุณค่าทางประวัติศาสตร์และการศึกษา 4. คุณค่าทางนิเวศวิทยา
<p>แนวความคิดเกี่ยวกับเอกลักษณ์ (Uniqueness) คุณลักษณะ (Character) และลักษณะเฉพาะ (Identity)</p> <p>โดย</p> <p>-Gamham, Harry L.</p>	<p>ด้านกายภาพ พิจารณาจากลักษณะสภาพแวดล้อมที่โดดเด่นตามธรรมชาติ ภูมิสถาปัตยกรรม รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ความงามของรูปแบบและด้านภูมิทัศน์ที่มีคุณค่าต่อชุมชนส่งผลด้านการท่องเที่ยวได้ ช่วงอายุของอาคารรวมทั้งวัสดุ และพื้นผิวของอาคารที่มีในชุมชน</p> <p>ด้านกิจกรรม พิจารณาจากประเภทของกิจกรรม ลักษณะอาชีพ วิถีชีวิต วัฒนธรรมที่เด่นชัด ของคนในชุมชน ที่ปรากฏชัดเจนจะทำให้เมืองและชุมชนเป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์ ลักษณะเฉพาะ</p>
<p>หลักการประเมินคุณค่าสิ่งแวดล้อมเมือง</p> <p>โดย</p> <p>-บริษัท ชินโครนกรุ๊ป จำกัด</p> <p>-ประนอม ตันสุขานันท์</p> <p>-UNESCO</p> <p>-Kevin Lynch</p> <p>-Paul D. Speiregen</p> <p>-Gamham & Harry</p> <p>-วรรณศิลป์ พีรพันธุ์</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1.การประเมินคุณค่าของสิ่งแวดล้อมเมืองที่เป็นสภาพทางธรรมชาติ <ul style="list-style-type: none"> (ก) คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย (ข)คุณค่าทางประวัติศาสตร์ 2.การประเมินคุณค่าของสิ่งแวดล้อมเมืองที่เป็นชุมชน <ul style="list-style-type: none"> (ก) เอกลักษณ์ด้านกิจกรรม อาชีพ (ข)เอกลักษณ์ทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา 3.การประเมินคุณค่าของสิ่งแวดล้อมเมืองที่เป็นสิ่งก่อสร้างอาคาร สถานที่ <ul style="list-style-type: none"> (ก)คุณค่าด้านศิลปะ รูปแบบของอาคาร (ข)คุณค่าด้านความงามและความปรารถนาของงานสถาปัตยกรรม (ค)คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ (ง) คุณค่าด้านอายุความเก่าแก่

ในการวิจัยการศึกษาเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมืองกรุงเทพมหานคร สามารถถอดออกมาเป็นกรอบแนวคิดได้ดังนี้ คือ

แผนภูมิที่ 2.4 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้เน้นถึงสิ่งแวดล้อมที่เป็นองค์ประกอบของเมืองกรุงธนบุรีซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติไทยที่มีคุณค่าและเอกลักษณ์ ที่ควรแก่อนุรักษ์และพัฒนาควบคู่สัมพันธ์กัน อันประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมเมืองที่เป็นสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทั้งระดับชาติ ระดับเมืองและในระดับชุมชน ที่คงอยู่ควบคู่กับชุมชนมาตั้งแต่โบราณ โดยมีความสำคัญทั้งเป็นที่พักอาศัย ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ เช่น บ้านพักอาศัย ศาสนสถาน สถานที่ราชการ อาคารสาธารณะประโยชน์ เป็นต้น รวมทั้งสภาพทางธรรมชาติที่อยู่ภายในและอยู่ล้อมรอบชุมชนก็มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต กิจกรรม อาชีพ ประเพณี วัฒนธรรมและพฤติกรรมของคนในชุมชนด้วยเช่นกัน เป็นสิ่งที่สามารถสร้างความงาม สุนทรียภาพ และเอกลักษณ์พื้นที่ อีกทั้งยังใช้ประโยชน์ในการใช้เป็นเส้นทางคมนาคม รวมถึงเป็นพื้นที่โล่งทำกิจกรรมร่วมกันหรือเป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของคนด้วย สิ่งแวดล้อมเมืองดังกล่าวเหล่านี้ล้วนมีคุณค่าและบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของเมืองและชุมชนและทำให้พื้นที่นั้นมีคุณค่าควรแก่อนุรักษ์ด้วยการศึกษาพัฒนาการตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงยุคปัจจุบัน ทำให้ทราบถึงคุณค่าและเอกลักษณ์ของกรุงธนบุรีได้เป็นอย่างดี ตลอดจนทำการศึกษาดังกล่าวถึงสภาพ สภาพปัญหาและความต้องการที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อรูปแบบการใช้ที่ดินและวิถีชีวิตของคนในชุมชน อันเป็นเหตุให้เกิดการสูญเสียคุณค่าและเอกลักษณ์ของเมืองและชุมชน โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและการวิเคราะห์มาเป็นฐานข้อมูลแนวความคิดในการเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมือง กรุงธนบุรี โดยยึดหลักการอนุรักษ์ของระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.2528 รวมทั้งหลักการของ Roy Worskett, นิจ หนีวรีระนันท์ และกฎบัตรระหว่างประเทศ เพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ (Washington Charter 1987)